

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

ΦΑΚΕΛΟΣ

**ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ**

110019

2014-2015

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

1. ΥΛΗ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

Η εξεταστέα ύλη του μαθήματος **ΘΕΩΡΙΑ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ** είναι η εξής:

1. Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Το κομματικό φαινόμενο*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1993: **αρχή μέχρι σ. 301.**
2. Τα τρία κείμενα του ανά χείρας φακέλου

2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΦΑΚΕΛΟΥ

1. Rod Hague και Martin Harrop, *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*, Αθήνα, Εκδ. Κριτική, 2005, σελίδες 333-349.
2. Alan R. Ball και Guy Peters, *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση 2001, σσ. 155-173.
3. Manfred Schmidt, *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, Αθήνα, Σαββάλας, σσ. 421-436.

ROD HAGUE, MARTIN HARROP

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ

«**Σ**το βιβλίο αυτό διερευνώ τους μηχανισμούς της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Δεν είναι, όμως, οι θεσμοί το αντικείμενο της διερεύνησής μου: δεν θα εξετάσω τις πολιτικές δομές αλλά τις πολιτικές δυνάμεις». Έτσι ξεκινά η πρωτοποριακή συγκριτική μελέτη του Ostrogorski (1902) για την οργάνωση των πολιτικών κομμάτων στη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Ostrogorski υπήρξε ένας από τους πρώτους μελετητές της πολιτικής που διέγινε ότι τα κόμματα θα πρωταγωνιστούσαν στη νέα εποχή της δημοκρατικής πολιτικής: «Σε όποια χώρα κι αν αναπτύσσονται, οι κομματικοί οργανισμοί αποτελούν το κύριο μέσο για την έκφραση των πολιτικών συναισθημάτων και της ενεργού βούλησης των πολιτών».

Η υπόθεση του Ostrogorski για τον αναβαθμισμένο ρόλο που θα έπαιζαν τα κόμματα επαληθεύτηκε απόλυτα κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα. Στη Δυτική Ευρώπη, μεγάλοι κομματικοί σχηματισμοί μάχονταν για τις ψήφους των διευρυμένων εκλογικών σωμάτων. Στα κομμουνιστικά και φασιστικά κράτη, τα κυβερνώντα κόμματα είχαν το μονοπώλιο της εξουσίας και επιχειρούσαν την αναδόμηση της κοινωνίας. Στον αναπτυσσόμενο κόσμο, τα εθνικιστικά κόμματα ήταν εκείνα που έστειλαν τους αποικιοκράτες πίσω στις μητροπόλεις τους. Σε αυτές τις περιοχές του κόσμου, τα κόμματα κατόρθωσαν να εντάξουν στις εθνικές πολιτικές διαδικασίες εκατομμύρια ανθρώπους, πολλοί εκ των οποίων ουδέποτε στο παρελθόν είχαν την παραμικρή συμμετοχή. Τον 20ό αιώνα, το μαζικό κόμμα έμελλε να αποδειχθεί ο βασικός μηχανισμός πολιτικής δράσης.

Καθώς βρίσκονται ανάμεσα στο λαό και το κράτος, τα κόμματα επιτελούν μέχρι σήμερα τέσσερις βασικές λειτουργίες:

- Τα κυβερνώντα κόμματα καθοδηγούν την κυβέρνηση, επιτελώντας την καίρια λειτουργία της πλοήγησης του κρατικού καραβιού.
- Τα κόμματα λειτουργούν ως φορείς πολιτικής στελέχωσης. Αποτελούν τον βασικό μηχανισμό για την προετοιμασία και τη στρατολόγηση των υποψηφίων που στελεχώνουν τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία.
- Τα κόμματα λειτουργούν ως φορείς για τη συσσωμάτωση των συμφερόντων. Φιλτράρουν τα διάφορα αιτήματα και τα μετατρέπουν σε συνολικές υλοποιήσιμες προτάσεις. Τα κόμματα επιλέγουν, συμπυκνώνουν και συνδυάζουν πολιτικές.
- Τα πολιτικά κόμματα, σε μικρότερο ομολογουμένως βαθμό, λειτουργούν επίσης ως σημεία αναφοράς για τους ψηφοφόρους και τους υποστηρικτές τους. Προσφέρουν στους ανθρώπους ένα πρίσμα μέσα από το οποίο μπορούν να ερμηνεύσουν τον περίπλοκο πολιτικό κόσμο.

Ορισμός

Ο Sartori (1976, σ. 63) ορίζει ως **πολιτικό κόμμα** «κάθε πολιτική ομάδα που συμμετέχει στις εκλογές με επίσημο όνομα και λογότυπο, και η οποία έχει τη δυνατότητα να κατεβάσει υποψηφίους για τα δημόσια αξιώματα». Σε αντίθεση με τις ομάδες συμφερόντων, που επιζητούν μόνο την επιρροή, τα σοβαρά κόμματα θέλουν να αποκτήσουν την κυβερνητική εξουσία. Όπως το έχει θέσει ο Βέμπερ, τα κόμματα κατοικούν «στον οίκο της εξουσίας».

Τα πολιτικά κόμματα είναι περίπλοκοι οργανισμοί που αναπτύσσουν δράσεις σε πολλαπλά μέτωπα, όμως όλοι οι βραχίονες του κόμματος έχουν κοινή ταυτότητα και κάποια παρόμοια κοσμοθεωρία. Τα κόμματα είναι ιδιαιτέρως περίπλοκα στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες της Δυτικής Ευρώπης. Το Πλαίσιο 11.1 περιγράφει τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν ένα τυπικό μεγάλο δυτικοευρωπαϊκό κόμμα.

Σε εθνικό επίπεδο, η κύρια διάκριση είναι ανάμεσα στην κομματική ηγεσία (ή τους υπουργούς εφόσον το κόμμα έχει την εξουσία), τα μέλη της κοινοβουλευτικής ομάδας και τα στελέχη που εργάζονται στα κεντρικά του κόμματος. Τα κόμματα έχουν, όμως, παρουσία και σε άλλους αιρετούς πολιτικούς θεσμούς, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση. Αυτό το πολιτικοκοινωνικό οικοδόμημα στηρίζεται στα μέλη της κομματικής βάσης, που είναι συνήθως οργανωμένα σε τοπικό επίπεδο. Όπως είναι φανερό, η χαρτογράφηση των κομματικών δομών και η κατανόηση των σχέσεων ανάμεσα στα συστατικά τους στοιχεία είναι σημαντικό έργο από μόνο του.

Το βασικό χαρακτηριστικό των κομμάτων στη Δυτική Ευρώπη είναι η πλατιά λαϊκή τους βάση —παρότι οι τάξεις τους αραιώνουν συνεχώς—, που συνίσταται στα εγγεγραμμένα μέλη τους, σε μια συγκεκριμένη ιδεολογία, αλλά και στη σιδηρά κομματική πειθαρχία των μελών της κοινοβουλευτικής ομάδας. Αντίθετα, στη Βόρεια Αμερική, η κομματική οργάνωση είναι λιγότερο αυστηρή και πιο αποκεντρωμένη. Στον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν υπάρχει η ευρωπαϊκή παράδοση των μεγάλων κομματικών βάσεων με τα οργανωμένα μέλη που καταβάλλουν ετήσια συνδρομή στα κομματικά ταμεία. Αν εξαιρέσει κανείς την παρουσία τους στα νομοθετικά σώματα, τα κόμματα στην Αμερική και τον Καναδά είναι ουσιαστικά μηχανισμοί προετοιμασίας και διεξαγωγής εκλογικών αναμετρήσεων. Στο μεσοδιάστημα μεταξύ δύο εκλογικών αναμετρήσεων φαίνεται συχνά σαν να πέφτουν σε χειμερία νάρκη. Οι εθελοντές που βοηθούν στις προεκλογικές εκστρατείες συνήθως δεν έχουν κανέναν επίσημο δεσμό με το κόμμα, ενώ —στις ΗΠΑ τουλάχιστον— στις περισσότερες περιπτώσεις οι υποψήφιοι είναι εκείνοι που επιλέγουν το κόμμα παρά το αντίθετο.

Το ερώτημα που τίθεται για τον 21ο αιώνα, είναι αφενός αν γινόμαστε μάρτυρες της κρίσης των πολιτικών κομμάτων, αφετέρου αν παρατηρείται τάση εξαγωγής της βορειοαμερικανικής μορφής των αδύναμων και αποκεντρωμένων κομματικών οργανισμών στον υπόλοιπο δημοκρατικό κόσμο. Είναι βέβαιο ότι οι ενδείξεις που μαρτυρούν την κρίση των κομμάτων πληθαίνουν:

- Τα μεγάλα κόμματα δεν προσφέρουν πλέον θεμελιωδώς διαφορετικά οράματα για την κοινωνία.

ΠΛΑΙΣΙΟ 11.1**Τυπικά γνωρίσματα ενός μεγάλου πολιτικού κόμματος της Δυτικής Ευρώπης**

Το πλαίσιο αυτό βασίζεται στην ανάλυση των κομμάτων που έχουν μεγαλύτερη απουσία στην Ευρώπη, με βάση τα κριτήρια που αναφέρονται στο κείμενο. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζονται στο παρακάτω πλαίσιο.

<i>Γνώρισμα</i>	<i>Περιγραφή</i>	<i>Επίπεδο δράσης</i>
Το κόμμα στην κυβέρνηση (ή στην αντιπολίτευση)	Ο πρωθυπουργός και το υπουργικό συμβούλιο (ή η ηγεσία των κομμάτων της αντιπολίτευσης)	Εθνικό
Το κόμμα στο κοινοβούλιο	«Απλοί» βουλευτές της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος	Εθνικό
Η κεντρική οργάνωση του κόμματος	Τα στελέχη στα κεντρικά του κόμματος	Εθνικό
Το κόμμα σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο	Κομματικά στελέχη εκλέγονται στα περιφερειακά και τοπικά συμβούλια ή κοινοβούλια	Υποεθνικό
Το κόμμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση	Μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Οι εκπρόσωποι των εθνικών κομμάτων εντάσσονται σε ευρύτερες, διεθνικές κοινοβουλευτικές ομάδες	Υπερεθνικό

Πηγή: Προσαρμογή από τον Cotta (2000).

- Η αφοσίωση των ψηφοφόρων στα κόμματα εξασθενίζει, καθώς αποδυναμώνονται οι παραδοσιακές κοινωνικές διαιρέσεις.
- Η συμμετοχή στα κόμματα φθίνει, ενώ ο μέσος όρος ηλικίας των μελών τους ανεβαίνει.
- Οι ηγέτες των κομμάτων επικοινωνούν με τους ψηφοφόρους όλο και περισσότερο μέσω της τηλεόρασης και όχι του ίδιου του κόμματος.
- Τα έσοδα των κομμάτων εξαρτώνται όλο και πιο πολύ από τις κρατικές επιχορηγήσεις και όχι από τις συνδρομές των μελών τους.

Τα κόμματα φαίνεται σαν να μη λειτουργούν πλέον ως ενεργοί φορείς της κοινωνίας, που προσπαθούν να εξασφαλίσουν την εύνοια του κράτους για λογαριασμό των μελών τους. Κινδυνεύουν να μετατραπούν σε συνταξιούχους του πολιτικού συστήματος, που ζουν από τις δόξες του παρελθόντος ενώ έχουν μπροστά τους ένα αβέβαιο μέλλον. Άραγε, αν ο Ostrogorski έγραφε σήμερα, θα περιέγραφε και πάλι τα κόμματα ως «το κύριο μέσο για την έκφραση της ενεργού βούλησης» των πολιτών;

Οργάνωση των κομμάτων

Όπως μας υπενθυμίζει ο Panebianco (1988), η εσωτερική οργάνωση είναι ένα από τα σημεία-κλειδιά για τη μελέτη των κομμάτων. Πώς κατανέμεται η εξουσία στο εσωτερικό ενός κόμματος; Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ηγεσία, τα μέλη και την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά, υποστηρίζει ο Panebianco, πρέπει να έχει ιστορικό χαρακτήρα. Ο ίδιος αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα σε μια «γένετική» προσέγγιση της ανάπτυξης των κομμάτων, όρο τον οποίο χρησιμοποιεί για να υπογραμμίσει τη σημασία της ιδρυτικής περιόδου για κάθε κόμμα, τότε δηλαδή που μοιράστηκε για πρώτη φορά η τράπουλα της εξουσίας στα διάφορα συστατικά στοιχεία της κοιμματικής οργάνωσης. Εκείνη η πρώτη μοιρασιά «συνεχίζει παντοιοτρόπως να διέπει τη ζωή του κοιμματικού οργανισμού, ακόμη και αν έχουν περάσει πολλές δεκαετίες από τότε». Σε αυτή την ενότητα, θα εξετάσουμε την τυπολογία των κομμάτων με βάση τις ιστορικές τους ρίζες, προτού περάσουμε στο ζήτημα της κατανομής της εξουσίας στο εσωτερικό τους.

Τύποι κοιμματικής οργάνωσης

Η υιοθέτηση της ιστορικής προσέγγισης του Panebianco οδηγεί στην κατάταξη των κομμάτων σε τρεις τύπους: στα κόμματα της ελίτ (στελεχών ή προυχόντων), στα κόμματα των μαζών και στα πολυσυλλεκτικά κόμματα (Πλαίσιο 11.2). Τα κόμματα των ελίτ «δημιουργούνται εκ των έσω». Σχηματίζονται από κοινοβουλευτικές κλίκες που τις ενώνουν αρχικά τα κοινά τους συμφέροντα, ενώ στη συνέχεια διατηρούνται για να δώσουν αποτελεσματικότερα τη μάχη για την κατάκτηση του διευρυμένου εκλογικού σώματος. Σε αυτή την κατηγορία ανήκαν τα πρώτα κόμματα του 19ου αιώνα, όπως τα Συντηρητικά κόμματα της Βρετανίας, του Καναδά και των χωρών της Σκανδιναβίας. Τα πρώτα αμερικανικά κόμματα, οι Φεντεραλιστές και οι Τζεφερσόνιανς, δημιουργήθηκαν επίσης από χαλαρές συμμαχίες μελών της ελίτ, που είχαν ως βάση τους το Κογκρέσο και τα πολιτειακά κοινοβούλια. Αντανακλώντας αυτή τη διάσταση, τα κόμματα της ελίτ ονομάζονται ορισμένες φορές «κόμματα στελεχών», καθώς δημιουργήθηκαν μέσα στον κλειστό κύκλο των κοινοβουλευτικών στελεχών του κόμματος.

Τα κόμματα της μάζας είναι νεότερη κατηγορία. Οι ρίζες τους είναι εξωκοινοβουλευτικές, ενώ συγκροτούνται από ομάδες που επιδιώκουν την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση των σκοπών και των συμφερόντων τους. Τα σοσιαλιστικά κόμματα της εργατικής τάξης, που εξαπλώθηκαν στην Ευρώπη στις αρχές του εικοστού αιώνα, συγκεντρώνουν όλα τα χαρακτηριστικά των μαζικών κομμάτων που αναδείχθηκαν μέσα από την κοινωνία. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (SPD), που ιδρύθηκε το 1875, είναι κλασικό παράδειγμα. Τα κόμματα αυτής της κατηγορίας διακρίνονταν από τη μαζική συμμετοχή των μελών τους και, σε αντίθεση με τα κόμματα της ελίτ, επιδίωκαν την άσκηση άμεσου ελέγχου επί των εκπροσώπων τους στο κοινοβούλιο.

Τα σοσιαλιστικά κόμματα άσκησαν τεράστια επιρροή στα κοιμματικά συστήματα της Ευρώπης τον εικοστό αιώνα. Υποχρέωσαν κατ' αρχάς πολλά κόμματα της ελίτ να αντιγράψουν την εξωκοινοβουλευτική τους οργάνωση. Στη Γερμανία, για παράδειγμα,

ΠΛΑΙΣΙΟ 11.2

Τυπολογία της κομματικής οργάνωσης

	<i>Κόμματα των ελίτ</i>	<i>Κόμματα των μαζών</i>	<i>Πολυσυλλεκτικά κόμματα</i>
Εμφάνιση:	19ος αιώνας	1880-1960	Μετά το 1945
Τόπος ανάδειξης:	Κοινοβούλιο	Εκτός του κοινοβουλίου	Αναπτύχθηκαν από τα προϋπάρχοντα κόμματα των ελίτ και των μαζών
Τι πρεσβεύουν:	Την παραδοσιακή θέση των ηγετών	Εκπροσωπούν κάποια κοινωνική ομάδα	Ικανότητα να κυβερνήσουν
Συμμετοχή:	Μικρή, ελιτίστικη	Ευρεία, με κομματική ταυτότητα	Φθίνουσα, γίνονται προσωποπαγή
Πηγή εσόδων:	Προσωπικές επαφές	Συνδρομές των μελών	Πολλές πηγές, μεταξύ των οποίων κρατικές επιχορηγήσεις
Παραδείγματα	Τα συντηρητικά και φιλελεύθερα κόμματα του 19ου αιώνα, πολλά κόμματα που διαδέχθηκαν τα κομμουνιστικά	Σοσιαλιστικά κόμματα	Πολλά σύγχρονα χριστιανοδημοκρατικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης

Πηγή: Προσαρμογή από τους Katz και Mair (1995).

το κόμμα των Χριστιανοδημοκρατών (CDU) δημιουργήθηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, για να προσφέρει στους πολίτες μια χριστιανικού τύπου εναλλακτική λύση στο SPD. Τα κόμματα των Πρασίνων εμφανίζουν επίσης στοιχεία μαζικού κόμματος, καθώς επιδιώκουν την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση ενός νέου κοινωνικού συμφέροντος. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούν εξαίρεση, καθώς δεν γνώρισαν ποτέ την έννοια των μαζικών κομμάτων.

Το πολυσυλλεκτικό κόμμα είναι πιο πρόσφατη μορφή κόμματος. Τη φράση χρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο Kirchheimer (1966) για να περιγράψει την κατάληξη της ριζοσπαστικής πορείας που ακολούθησαν πολλά κόμματα της ελίτ και των μαζών, προκειμένου να προσαρμοστούν στις συνθήκες του μεταπολεμικού τοπίου. Το πολυσυλλεκτικό κόμμα είναι η απάντηση στη μεταμόρφωση του πολιτικού συστήματος, στο οποίο η μεν διακυβέρνηση έχει αποκτήσει περισσότερο τεχνοκρατικό χαρακτήρα, η δε επικοινωνία με το εκλογικό σώμα γίνεται με τη μεσολάβηση των μέσων ενημέρωσης. Οι ηγέτες των πολυσυλλεκτικών κομμάτων επικοινωνούν τηλεοπτικά με τους ψηφοφόρους, παρακάμπτοντας τις ευμεγέθεις και σήμερα κομματικές βάσεις. Τα κόμματα αυτά θέλουν να κυβερνήσουν στο όνομα του εθνικού συμφέροντος, και όχι ως εκπρόσωποι της μίας ή της άλλης κοινωνικής ομάδας. Τα πολυσυλλεκτικά κόμματα αναζητούν

ψηφοφόρους οπουδήποτε μπορούν να τους βρουν. Στόχος τους δεν είναι η εκπροσώπηση αλλά η άσκηση της εξουσίας.

Η μετεξέλιξη των χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων (όπως το γερμανικό CDU), που από οργανισμοί προάσπισης θρησκευτικών αξιών έγιναν κόμματα της ευρύτερης Κεντροδεξιάς, αποτελεί το κλασικό παράδειγμα μετατροπής σε πολυσυλλεκτικό κόμμα. Η γερμανική έννοια του *Volkspartei* («κόμμα του λαού»), που έχει τη στήριξη ευρύτερων και διαφορετικών στρωμάτων του πληθυσμού, συλλαμβάνει άριστα την ιδέα της πολυσυλλεκτικότητας. Ο μετασχηματισμός πολλών ριζοσπαστικών σοσιαλιστικών κομμάτων σε σοσιαλδημοκρατικά κόμματα εξουσίας, που ακολούθησε λίγο αργότερα σε χώρες όπως η Ισπανία και η Βρετανία, αποτελεί ένα άλλο παράδειγμα αυτής της μεταστροφής. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι τα αμερικανικά κόμματα πέρασαν κατευθείαν στον πολυσυλλεκτισμό από το στάδιο της ελίτ, παρακάμπτοντας το στάδιο του μαζικού κόμματος.

Η εξουσία στο εσωτερικό του κόμματος

Δεδομένης της περίπλοκης φύσης των σύγχρονων κομμάτων, τίθεται το εύλογο ερώτημα για το πού ακριβώς βρίσκεται η πραγματική εξουσία. Από όλα τα επίπεδα που αναφέρονται στο Πλαίσιο 11.1, ποιο είναι εκείνο που την κατέχει; Η απάντηση δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη, ενώ και η ίδια η ερώτηση είναι μάλλον απλουστευτική. Τα αμερικανικά κόμματα, για παράδειγμα, πολλές φορές περιγράφονται ως «άδεια βάζα» που περιμένουν να γεμίσουν με νέες ιδέες και φερέλπιδες πολιτικούς υποψηφίους. Το αμερικανικό κόμμα δεν ελέγχεται από ένα και μοναδικό κέντρο. Κανείς δεν κυριαρχεί στους κομματικούς μηχανισμούς και κανείς δεν ελέγχει απόλυτα το κόμμα.

Πολλές έρευνες, όμως, για τα ευρωπαϊκά κόμματα δείχνουν ότι σε γενικές γραμμές η εξουσία στο εσωτερικό των κομμάτων διαχέεται από την κορυφή προς τη βάση, με την κομματική ηγεσία που εκπροσωπεί το κόμμα στο λαό να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο. Το 1911, ο γερμανός ακαδημαϊκός Roberto Michels (1875-1936) εξέδωσε το βιβλίο του *Πολιτικά Κόμματα*, το σημαντικότερο ίσως έργο για την εσωτερική κατανομή της κομματικής εξουσίας. Ο Michels υποστήριξε ότι ακόμη και οι οργανισμοί που αυτοπροβάλλονται ως δημοκρατικοί, στο τέλος ελέγχονται από μια κυρίαρχη κλίκα ηγετών και αξιωματούχων. Χρησιμοποιώντας το γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (SPD) ως παράδειγμα, ο Michels υποστήριξε ότι οι κομματικοί ηγέτες αναπτύσσουν σταδιακά οργανωτικές ικανότητες, ενώ έχουν ως κύριο μέλημά τους την προάσπιση της δικής τους ηγετικής υπόστασης. Τα απλά μέλη του κόμματος, έχοντας επίγνωση αυτής της υστέρησής τους σε γνώσεις, αποδέχονται την υποταγή σαν κάτι το φυσικό, ακόμη και όταν πρόκειται για κόμμα με δημοκρατικές βλέψεις όπως το SPD.

Ο σιδηρούς νόμος του Michels είναι ότι η εξουσία στο εσωτερικό των κομμάτων, όπως και των άλλων οργανισμών, καταλήγει στα χέρια των ηγετών. Ο νόμος αυτός έχει ηλικία ενός σχεδόν αιώνα, όμως σε μεγάλο βαθμό εξακολουθεί να ισχύει. Σήμερα, μας βοηθά να εξηγήσουμε γιατί στην περίπτωση των κομμάτων των Πρασίνων, που είναι προσηλωμένα στην εσωκομματική δημοκρατία στον ίδιο βαθμό τουλάχιστον με το SPD του Michels, οι ηγεσίες αποκτούν όλο και μεγαλύτερη εξουσία καθώς ωριμάζουν οι πολιτικοί οργανισμοί των οποίων προΐστανται.

Ορισμός

Ο **σιδηρούς νόμος της ολιγαρχίας** του Michels ορίζει ότι «κάθε οργανισμός σημαίνει ολιγαρχία». Οι ηγέτες οργανισμών, όπως τα πολιτικά κόμματα, αναπτύσσουν ειδικές γνώσεις και ικανότητες, καθώς και αίσθημα προσήλωσης στη δική τους εξουσία. Ο συνδυασμός των δύο αυτών παραγόντων έχει ως συνέπεια ακόμη και τα κόμματα που δηλώνουν ρητά το δημοκρατικό προσανατολισμό τους να ελέγχονται στο τέλος από μια κυρίαρχη ελίτ. (Σημείωση: **ολιγαρχία** είναι η εξουσία από και για λογαριασμό των ολίγων).

Πιο συγκεκριμένα, στα κοινοβουλευτικά συστήματα της Ευρώπης, οι κοινοβουλευτικοί ηγέτες των κομμάτων είναι κατά κανόνα οι πρωταγωνιστές. Όταν το κόμμα τους είναι στην εξουσία, διορίζουν συνήθως τους υπουργούς —και τον πρωθυπουργό— οι οποίοι απολαμβάνουν, φυσικά, και όλη τη δημοσιότητα που συνοδεύει αυτές τις κυβερνητικές θέσεις. Ακόμη και όταν το κόμμα βρίσκεται στην αντιπολίτευση, οι επικεφαλής των κοινοβουλευτικών κομμάτων είναι συνήθως αυτοί που το εκπροσωπούν δημοσίως. Το παράδοξο εκ πρώτης όψεως είναι ότι η παραπάνω περιγραφή ισχύει εξίσου για τα κόμματα των μαζών και της ελίτ. Σε πασίγνωστη έρευνά του για το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας, με σαφείς επιρροές από τον Michels, ο McKenzie (1955, σ. 365) υποστηρίζει ότι η εσωκομματική εξουσία όντως συγκεντρώνεται στην κοινοβουλευτική ηγεσία του κόμματος, και ορθώς γίνεται αυτό. Ο McKenzie καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «όποιον ρόλο κι αν αποδίδει η θεωρία στις εξωκοινοβουλευτικές δομές των κομμάτων [Συντηρητικών και Εργατικών], στην πραγματικότητα, η τελική εξουσία και στα δύο κόμματα ανήκει στην κοινοβουλευτική πτέρυγα και την ηγεσία της».

Θα πρέπει, όμως, να σημειώσουμε ότι και η εξωκοινοβουλευτική κομματική οργάνωση έχει ορισμένα ισχυρά χαρτιά στα χέρια της. Οι κρατικές επιχορηγήσεις έχουν συνήθως αποδέκτη τη γραφειοκρατία του κόμματος και όχι τον κοινοβουλευτικό του βραχίονα. Επίσης, μόνο τα στελέχη της κομματικής οργάνωσης μπορούν να τα βγάλουν πέρα με τεχνικά καθήκοντα όπως η προσέλκυση νέων μελών και η εξασφάλιση πόρων μέσω ταχυδρομείου, ή με τη διεκπεραίωση δραστηριοτήτων όπως οι διαφημιστικές εκστρατείες, η εξασφάλιση χρηματοδότησης, η ενημέρωση του κοινού και η διοργάνωση συνεντεύξεων Τύπου κατά τη διάρκεια μιας προεκλογικής εκστρατείας. Η σπουδαιότητα όλων αυτών των λειτουργιών για τα σημερινά κόμματα αποδίδεται από την έννοια του εκλογικού-επαγγελματικού κόμματος που διατύπωσε ο Panebianco (1988). Το κόμμα επικεντρώνει, δηλαδή, τις δυνάμεις του στο να κερδίζονται οι προεκλογικές μάχες στα ΜΜΕ.

Επιλέγοντας υποψηφίους και ηγέτες

Από τις πιο ζωτικές και καθιερωμένες λειτουργίες των κομμάτων είναι η στελέχωση της ελίτ. Μπορεί πράγματι σε άλλους τομείς να εμφανίζουν σημάδια παρακμής, όμως τα κόμματα διατηρούν τον κυρίαρχο ρόλο τους στην ανάδειξη των νομοθετικών σωμάτων, από τα οποία προέρχονται στα περισσότερα κοινοβουλευτικά συστήματα οι πολιτικοί ηγέτες του έθνους. Δεδομένου ότι οι υποψήφιοι που κατεβάζει το κόμμα στα εκλογικά του κάστρα ή τους τοποθετεί στην κορυφή της κομματικής λίστας έχουν ου-

σιαστικά εξασφαλισμένη θέση στο κοινοβούλιο, οι κομματικοί εκλέκτορες (δηλαδή οι εκλογείς των υποψηφίων) είναι ουσιαστικά αυτοί που κρατούν τα κλειδιά της εξουσίας, και όχι το εκλογικό σώμα. Κατά τη διάσημη αποστροφή του Schattschneider (1942, σ. 46), «το κομματικό συνέδριο, που αποφασίζει για τις υποψηφιότητες, καθορίζει τη φύση του κόμματος. Όποιος καθορίζει τις υποψηφιότητες είναι και ο ιδιοκτήτης του κόμματος». Με ποιον τρόπο, λοιπόν, επιλέγουν τα μεγάλα κόμματα τους υποψηφίους και τους ηγέτες τους;

Υποψήφιοι

Για την επιλογή των υποψηφίων που θα διαγωνιστούν για μια θέση στα νομοθετικά σώματα, τα κόμματα είναι υποχρεωμένα να ακολουθούν τους κανόνες του εκλογικού συστήματος. Στα αναλογικά συστήματα με λίστα, τα κόμματα καλούνται να διαμορφώσουν έναν ιεραρχημένο κατάλογο υποψηφίων σε εθνικό ή συνηθέστερα περιφερειακό επίπεδο, τον οποίο και παρουσιάζουν στο εκλογικό σώμα. Η κατάρτιση της λίστας αποτελεί συνήθως προϊόν συμβιβασμών ανάμεσα στα στελέχη του κόμματος που ανήκουν στις διάφορες εσωκομματικές τάσεις και συμφέροντα.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα την Ολλανδία. Στην Ολλανδία ισχύει το σύστημα της ενιαίας εθνικής κομματικής λίστας, άρα κάθε κόμμα καταρτίζει μία και μοναδική λίστα υποψηφίων που καλύπτει ολόκληρη την επικράτεια. Τα μεγάλα κόμματα συγκροτούν μια επιτροπή κατάθεσης υποψηφιοτήτων, η οποία ξεκινά τη διαδικασία της επιλογής εξετάζοντας τις αιτήσεις που λαμβάνει είτε από τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος είτε απευθείας από τους άμεσα ενδιαφερόμενους. Στη συνέχεια, άλλη επιτροπή, στην οποία συμμετέχουν ανώτερα στελέχη του κόμματος, συγκροτεί την τελική κατάταξη των υποψηφίων, τοποθετώντας τον αρχηγό του κόμματος επικεφαλής της λίστας. Η εν λόγω επιτροπή προσπαθεί να κρατήσει τις ισορροπίες ανάμεσα στους νυν βουλευτές και τους νέους υποψηφίους αλλά και ανάμεσα στα δύο φύλα. Για παράδειγμα, το 2002 στη λίστα του ολλανδικού Εργατικού Κόμματος εναλλάσσονταν στις πρώτες σελάντα θέσεις άνδρες και γυναίκες υποψήφιοι.

Σε ορισμένες χώρες, οι λίστες των υποψηφίων καταρτίζονται κατόπιν ψηφοφορίας μεταξύ των μελών του κόμματος. Η διαδικασία αυτή είναι πιο δημοκρατική, όπως όμως θα προέβλεπε ενδεχομένως ο Michels, παρουσιάζει τα δικά της προβλήματα. Η ανάδειξη των υποψηφίων από την κάλπη δίνει προβάδισμα στη διασημότητα σε βάρος της ικανότητας, ενώ περιδοτεί ουσιαστικά και όσους διαθέτουν άφθονα οικονομικά μέσα σε βάρος αυτών που το προσόν τους είναι η μακρά κομματική πείρα. Στην πράξη, τα ψηφοδέλτια παύουν να εξυπηρετούν το στόχο της κατάρτισης μιας ισορροπημένης λίστας. Θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι τα μεγάλα κόμματα στο Ισραήλ υιοθέτησαν το σύστημα αυτό στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα περισσότερα όμως κατήργησαν τη διαδικασία αμέσως πριν από τις εκλογές του 1999. Το σύστημα της ανάδειξης των υποψηφίων από την κάλπη ίσχυε και στην Ολλανδία, πριν από την υιοθέτηση της ισχύουσας διαδικασίας επιλογής από ειδική επιτροπή.

Στις λίγες χώρες που χρησιμοποιούν το σύστημα της σχετικής πλειοψηφίας με βάση τις τοπικές εκλογικές περιφέρειες, η διαδικασία του ορισμού των υποψηφίων έχει εύλογα πιο αποκεντρωμένο χαρακτήρα. Οι υποψήφιοι καλούνται να εξασφαλίσουν την επιλογή τους από τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος, που προσπαθούν να προστα-

ΠΛΑΙΣΙΟ 11.3**Επιλογή των υποψηφίων για τις κοινοβουλευτικές εκλογές**

<i>Εκλογικό σύστημα στις εθνικές εκλογές</i>	<i>Τρόπος επιλογής των υποψηφίων από τα κόμματα</i>	<i>Παράδειγμα</i>
Αναλογικό σύστημα (κομματική λίστα)	Τα ανώτερα στελέχη του κόμματος (ή τα κομματικά συνέδρια που συγκαλούνται επί τούτου) καταρτίζουν μια λίστα που κατατάσσει ιεραρχικά τους υποψηφίους.	Ολλανδία
Σύστημα σχετικής πλειοψηφίας*	Οι υποψήφιοι επιλέγονται από τις τοπικές οργανώσεις, ενίοτε μέσα από λίστα την οποία έχει προκρίνει το αρχηγείο του κόμματος.	Καναδάς, Βρετανία
Μικτό σύστημα	Το κόμμα καταρτίζει λίστα για τις έδρες που θα κατανεμηθούν με το αναλογικό σύστημα, ενώ οι τοπικές οργανώσεις επιλέγουν τους υποψηφίους κατά εκλογική περιφέρεια.	Γερμανία

* Στις ΗΠΑ διενεργούνται αρχαιρεσίες για την ανάδειξη των υποψηφίων του κόμματος εν όψει των εκλογών (primaries) με τη συμμετοχή των υποστηρικτών του κόμματος σε κάθε πολιτεία. Για τα εκλογικά συστήματα, βλ. σσ. 266-267.

τεύσουν την αυτονομία τους από την κυριαρχία του κέντρου. Στον Καναδά, για παράδειγμα, τα κόμματα αναζητούν υποψηφίους με ελκυστικό τοπικό προφίλ, χωρίς να ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τις ανάγκες που υπάρχουν σε εθνικό επίπεδο (Carty, 2002). Στη Βρετανία, η επιλογή γίνεται επίσης από τις τοπικές οργανώσεις, που διαλέγουν, όμως, τους υποψηφίους μέσα από λίστες τις οποίες έχουν προκρίνει τα κεντρικά του κόμματος. Η διαδικασία αυτή έχει εκδημοκρατιστεί πλέον σε κάποιον βαθμό, καθώς δίνεται ενίοτε η δυνατότητα σε όλα τα μέλη της τοπικής οργάνωσης του κόμματος να λάβουν μέρος στη διαδικασία ανάδειξης των υποψηφίων, ενώ προηγουμένως τη διαδικασία μονοπωλούσε η εκάστοτε τοπική κομματική επιτροπή.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι η μοναδική χώρα που εφαρμόζει ένα σύστημα σχετικής πλειοψηφίας για την ανάδειξη υποψηφίων εν όψει των εθνικών εκλογών (primaries), με στόχο το άνοιγμα της διαδικασίας σε περισσότερους. Στο πλαίσιο αυτό, οι υποστηρικτές των κομμάτων αποφασίζουν σε κάθε πολιτεία της χώρας οι ίδιοι για τους υποψηφίους που θα κατέβουν στις επικείμενες γενικές εκλογές. Καθώς στις ΗΠΑ δεν υπάρχει η παράδοση της κομματικής συμμετοχής με την ιδιότητα του μέλους, στις περισσότερες πολιτείες ως «υποστηρικτής» νοείται οποιοσδήποτε διακηρύσσει εκ προοιμίου τη στήριξή του στο κόμμα. Αυτές οι εκλογικές διαδικασίες βάζουν περισσότερους στους παιχνίδια της ανάδειξης των υποψηφίων, καθώς επιτρέπουν τη συμμετοχή

ολόκληρου του εκλογικού σώματος. Αρχικά, το σύστημα των primaries υιοθετήθηκε με σκοπό να τυποποιηθούν οι διαδικασίες επιλογής των υποψηφίων και να περιοριστεί ο έλεγχος που ασκούσαν διεφθαρμένα ηγετικά στελέχη των κομμάτων. Σήμερα, ο θεσμός των primaries έχει καθιερωθεί (Ware, 2002), όπως, όμως, συμβαίνει και με το σύστημα της ανάδειξης των υποψηφίων μέσω κάλπης, έτσι και τα primaries μοιάζουν με δίκαιο μαχαίρι. Από τη στιγμή που το κόμμα χάνει τον έλεγχο της επιλογής των υποψηφίων, αφενός η κομματική συνοχή μειώνεται, αφετέρου αποκτούν πλεονέκτημα οι ενδιαφερόμενοι που είναι πιο γνωστοί ή έχουν μεγαλύτερα οικονομικά μέσα από τους συνυποψηφίους τους.

Όλο και περισσότερες χώρες εφαρμόζουν σήμερα κάποια μορφή μικτού εκλογικού συστήματος. Οι εκλογείς ψηφίζουν αφενός τη λίστα του κόμματος, αφετέρου τον υποψήφιο της επιλογής τους στην εκάστοτε εκλογική περιφέρεια. Στις περιπτώσεις αυτές, η διαδικασία επιλογής των υποψηφίων περιπλέκεται. Το κόμμα είναι υποχρεωμένο και να καταρτίσει εθνική ή περιφερειακή λίστα αλλά και να φροντίσει για την επιλογή των υποψηφίων που θα κατεβούν στις τοπικές εκλογικές περιφέρειες. Και οι ίδιοι οι πολιτικοί, όμως, έρχονται αντιμέτωποι με ένα δίλημμα: να επιδιώξουν την εκλογή τους μέσω της λίστας ή να εκτεθούν στην εκλογική τους περιφέρεια; Πολλά ανώτερα κομματικά στελέχη φροντίζουν το όνομά τους να εμφανίζεται και στα δύο ψηφοδέλτια, ώστε αν τυχόν αποδοκιμαστούν από τους εκλογείς, να εξασφαλίσουν τη θέση τους στη Βουλή μέσω της λίστας. Είναι ενδεικτικό ότι στις γερμανικές εκλογές του 1998, οι περισσότεροι υποψήφιοι που κατέβηκαν στις εκλογικές περιφέρειες εμφανίζονταν και στη λίστα του κόμματός τους (Roberts, 2002).

Ηγέτες

Θα πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη σημασία στη μέθοδο επιλογής των ηγετών των κομμάτων και των υποψηφίων που διεκδικούν το προεδρικό αξίωμα. Η διαδικασία για την ανάδειξη των κομματικών ηγετών έχει διευρυνθεί, ακολουθώντας το αντίστοιχο άνοιγμα που έλαβε χώρα στις διαδικασίες επιλογής των κομματικών υποψηφίων. Όπως σημειώνει ο Mair (1994), «όλο και περισσότερα κόμματα δεν έχουν πλέον αντίρρηση να επιτρέπουν στα απλά μέλη τους να συμμετέχουν στην επιλογή της κομματικής ηγεσίας». Αυτό συμβαίνει ενδεχομένως γιατί θέλουν να αποζημιώσουν τα μέλη τους για την υποβάθμιση του ρόλου τους στις προεκλογικές εκστρατείες, που γίνονται όλο και περισσότερο μέσω των ΜΜΕ. Δεν υπάρχει, όμως, συμφωνία για το κατά πόσον αυτό το άνοιγμα στην κομματική βάση φέρνει τελικά καλύτερα αποτελέσματα.

Ο πιο διαδεδομένος τρόπος επιλογής ηγέτη είναι η διοργάνωση ειδικού κομματικού συνεδρίου (Πλαίσιο 11.4). Τα αμερικανικά κόμματα επιλέγουν ανάκαθεν τους υποψηφίους τους για τον Λευκό Οίκο στα συνέδριά τους, όμως αυτές οι κομματικές συναθροίσεις έπαψαν προ πολλού να αποτελούν τον πραγματικό τόπο απονομής του χρίσματος. Η επιλογή γίνεται ουσιαστικά από τους ψηφοφόρους που συμμετέχουν στα primaries, ενώ και τα ίδια τα κομματικά συνέδρια έχουν μεταμορφωθεί μετά τη δεκαετία του 1970. Σήμερα, τα κομματικά συνέδρια στις ΗΠΑ αποτελούν εκδηλώσεις κομμένες και ραμμένες στα μέτρα των ΜΜΕ, καθώς βασικός στόχος τους είναι η προβολή και προώθηση του κόμματος και του προαποφασισμένου υποψηφίου του για την προεδρία.

ΠΛΑΙΣΙΟ 11.4**Επιλογή των κομματικών ηγετών στις εδραιωμένες δημοκρατίες**

Όργανο επιλογής	Χώρες στις οποίες χρησιμοποιείται η συγκεκριμένη μέθοδος από τα περισσότερα μεγάλα κόμματα	Συνολικός αριθμός κομμάτων που χρησιμοποιούν αυτή τη μέθοδο (στοίχεια από 16 δημοκρατικές χώρες)
Κομματικό συνέδριο	Φινλανδία, Νορβηγία, Σουηδία, ΗΠΑ	37
Μέλη του κόμματος	Βέλγιο	19
Μέλη της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος	Ολλανδία, Νέα Ζηλανδία	17
Κομματική επιτροπή	Ιταλία	8

Πηγή: Προσαρμογή από τον Hazan (2002, σ. 124).

Η χώρα που θεωρείται παραδοσιακά ως το χαρακτηριστικό παράδειγμα λειτουργίας των κομματικών συνεδρίων είναι ο Καναδάς. Από τη δεκαετία του 1920 και μετά, οι ηγέτες των μεγάλων κομμάτων επιλέγονται (ή απορρίπτονται) από ειδικά συνέδρια. Οι αντιπρόσωποι που συμμετέχουν στα εν λόγω συνέδρια είτε εκλέγονται από τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος (κατά εκλογική περιφέρεια), είτε διορίζονται *ex officio*, είτε αναδεικνύονται μέσα από επιμέρους ομάδες των κομμάτων (όπως οι νεολαίες). Τα συνέδρια αυτά, όμως, υποβαθμίστηκαν κάποια στιγμή σε πολυέξοδες εκδηλώσεις εντυπωσιασμού, ενώ παρατηρήθηκε ότι κάποιοι λίγοι υποψήφιοι ασκούσαν τεράστια επιρροή στη διαδικασία επιλογής των αντιπροσώπων. Έτσι, τα κόμματα του Καναδά πειραματίζονται σήμερα με άλλες μεθόδους, όπως η διεξαγωγή εκλογών σε επίπεδο τοπικών οργανώσεων, που μπορούν να συνδυαστούν με τη διοργάνωση ενός παραδοσιακού κομματικού συνεδρίου (Young και Cross, 2002).

Μια μέθοδος που γίνεται όλο και πιο δημοφιλής είναι η επιλογή των ηγετών μέσω ψηφοδελτίου το οποίο περιλαμβάνει όλα τα μέλη του κόμματος. Την προσέγγιση αυτή την έχουν υιοθετήσει όλα τα μεγάλα πολιτικά κόμματα του Βελγίου για την εκλογή των προέδρων τους, ενώ το Φιλελεύθερο Κόμμα στη Βρετανία χρησιμοποιεί αυτό το σύστημα ήδη από το 1975. Ορισμένα κόμματα συνδυάζουν την κάλπη με άλλες μεθόδους. Για παράδειγμα, το Συντηρητικό Κόμμα στη Βρετανία δίνει στα μέλη του τη δυνατότητα να επιλέξουν τον εκλεκτό τους μεταξύ των δύο υποψηφίων που ήρθαν πρώτοι σε προτιμήσεις κατά την προηγούμενη ψηφοφορία των μελών της κοινοβουλευτικής ομάδας.

Ανεξάρτητα από το σύστημα ανάδειξης –συνέδριο ή κάλπη– ο υποψήφιος ηγέτης του κόμματος είναι υποχρεωμένος, αν θέλει να τρέφει ελπίδες ότι θα εκλεγεί, να προσεγγίσει μέσω των ΜΜΕ όσο το δυνατόν περισσότερα ενεργά κομματικά μέλη. Όπως έχει πει ο ηγέτης των Συντηρητικών του Καναδά Μπράιαν Μαλρόνι: «Θέλω κάθε

βράδυ να με δείχνουν οι ειδήσεις των 11. Καλές είναι οι χειραψίες με τους κομματικούς αντιπροσώπους, δεν μπορείς, όμως, να τους κερδίσεις μέσα σε πέντε λεπτά. Πρέπει να ενισχύσεις την υποστήριξή τους» (Davis, 1998, σ. 192). Οι διαδικασίες αυτές αποτελούν προσομοίωση των ικανοτήτων που θα χρειαστεί να επιδείξει ο τελικός νικητής κατά την προεκλογική του εκστρατεία για τις γενικές εκλογές.

Η επιλογή από την κοινοβουλευτική ομάδα, η τελευταία διαδεδομένη τεχνική για την ανάδειξη κομματικών ηγετών, είναι προφανές ότι περιορίζει το σώμα των εκλεκτόρων σε μικρό μόνον αριθμό προσώπων. Πρόκειται, όπως εύκολα υποθέτει κανείς, για τη μέθοδο με τη μεγαλύτερη ιστορία, ιδίως στην περίπτωση των κομμάτων της ελίτ που αναδείχθηκαν μέσα από τα εθνικά κοινοβούλια. Σήμερα, τη χρησιμοποιούν ακόμη πολλές χώρες, όπως η Αυστραλία, η Δανία και η Νέα Ζηλανδία. Όπως είναι φυσικό, η ικανότητα των υποψήφιων ηγετών να εμπνεύσουν τους συναδέλφους τους στο κοινοβούλιο μπορεί να μην είναι καθόλου δηλωτική της δυνατότητάς τους να επικρατήσουν στις εθνικές εκλογές, που κερδίζονται και χάνονται στην τηλεόραση. Θα πρέπει, όμως, από την άλλη, να παραδεχθεί κανείς ότι οι κοινοβουλευτικοί γνωρίζουν από πρώτο χέρι τις ικανότητες των υποψηφίων. Συγκροτούν ένα σώμα εκλεκτόρων με ειδικές γνώσεις όσον αφορά την ικανότητά τους να αξιολογήσουν αν ένας υποψήφιος μπορεί να ηγηθεί όχι μόνο του κόμματος αλλά και της χώρας, που είναι εξάλλου και το ζητούμενο.

Ό,τι χαρίζουν, όμως, τα μέλη της κοινοβουλευτικής ομάδας, μπορούν με την ίδια ευκολία να το πάρουν πίσω. Οι ηγέτες των κομμάτων θα πρέπει πάντοτε να θυμούνται ότι τα μέλη της κοινοβουλευτικής τους ομάδας μπορούν κάλλιστα να αποδειχθούν οι δήμιό τους. Η παρατήρηση του Davis για την Αυστραλία (1998, σ. 175) έχει ευρύτερη εφαρμογή: «Ο ηγέτης του κόμματος μπορεί να χάσει τη θέση του μετά από μία και μοναδική βραδινή συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής ομάδας».

Συμμετοχή και χρηματοδότηση

Τα περισσότερα κόμματα στις εδραιωμένες δημοκρατίες έχουν σήμερα λιγότερα μέλη αλλά και περισσότερα χρήματα από οποιαδήποτε άλλη περίοδο της ιστορίας τους. Το παράδοξο αυτό είναι αποκαλυπτικό της μετεξέλιξης όχι μόνο του χαρακτήρα των κομμάτων αλλά και της σχέσης τους με την κοινωνία και το κράτος.

Θα εξετάσουμε πρώτα την κομματική συμμετοχή. Ο Πίνακας 11.1 παρουσιάζει τη σημαντική και ενίοτε κατακόρυφη συρρίκνωση του ποσοστού των πολιτών που είναι γραμμένοι σε κάποιο πολιτικό κόμμα από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990. Ακόμη και στη Σκανδιναβία, όπου τα κομματικά συστήματα παραμένουν ισχυρά, «η φθίνουσα πορεία της κομματικής συμμετοχής μετά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 έχει πάρει πρωτοφανείς διαστάσεις» (Sundberg, 2002, σ. 196). Για να πάρουμε ένα ακραίο παράδειγμα, στη Δανία της δεκαετίας του 1960, ένας στους πέντε ανθρώπους ανήκε σε κάποιο κόμμα. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, η αναλογία αυτή έγινε ένας στους 20. Σε ολόκληρο τον δημοκρατικό κόσμο εκατομμύρια απλοί κομματικοί στρατιώτες αποφάσισαν να τα παρατήσουν.

Ενώ όμως ο αριθμός των ενεργών κομματικών μελών υποχωρεί, σε πολλές χώρες τα έσοδα των κομμάτων αυξάνονται. Αυτό οφείλεται στην ανάδειξη των «μελών της πι-

Πίνακας 11.1: Η φθίνουσα πορεία της κοιμματικής συμμετοχής σε ορισμένες ευρωπαϊκές δημοκρατίες, 1960-1999

	Συνολική κοιμματική συμμετοχή εκφρασμένη ως ποσοστό του εκλογικού σώματος			
	Αρχές δεκαετίας του 1960	Αρχές δεκαετίας του 1980	Τέλη δεκαετίας 1990	Μείωση 1960-1990
Αυστρία	26	22	18	-8
Δανία	21	8	5	-16
Φινλανδία	19	13	10	-9
Βέλγιο	8	9	7	-1
Νορβηγία	16	14	7	-9
Ιταλία	13	10	4	-9
Ολλανδία	9	3	3	-6
Γερμανία	3	4	3	0
Βρετανία	9	3	2	-7

Πηγή: Προσαρμογή από: Mair (1994), Πίνακας 1.1, Mair και van Biezen (2001), Πίνακας 1, Sundberg (2002), Πίνακας 7.10.

στωτικής κάρτας», των οποίων η συμμετοχή εξαντλείται στην αυτόματη ανανέωση της ετήσιας συνδρομής τους.

Καθώς έχει διακοπεί η σταθερή τροφοδοσία των κομμάτων με νέο αίμα, η μέση ηλικία των μελών τους έχει αυξηθεί. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, ο ηλικιακός μέσος όρος των μελών του γερμανικού CDU (Χριστιανοδημοκράτες), ενός μεγάλου ευρωπαϊκού κόμματος, είχε φτάσει τα 54 έτη. Λιγότερα από ένα στα 20 μέλη είχε ηλικία κάτω των 30.

Θα πρέπει, όμως, να εντάξουμε το φαινόμενο της φθίνουσας κοιμματικής συμμετοχής που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε ευρύτερο πλαίσιο. Εάν διαθέταμε στατιστικά στοιχεία για το σύνολο του 20ού αιώνα, θα βλέπαμε κατά πάσα πιθανότητα αυξητική πορεία της συμμετοχής στο πρώτο μισό του αιώνα, η οποία αντιστράφηκε τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του. Η πτώση ξεκίνησε σε πολλές χώρες τη δεκαετία του 1970, τότε που η κοιμματική συμμετοχή είχε φτάσει στο αποκορύφωμά της. Αυτό που χρήζει ενδεχομένως ερμηνείας δεν είναι η παρακμή κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, αλλά το φαινόμενο της μαζικής κοιμματικής συμμετοχής μετά τον πόλεμο. Ασφαλώς, το σχόλιο του Putnam (2000, σ. 24) για τη συμμετοχή των Αμερικανών στα

κοινά ισχύει και για το ζήτημα της κομματικής συμμετοχής σε ολόκληρο τον δημοκρατικό κόσμο:

«Θα πρέπει να υπογραμμίσω ότι δεν πιστεύω πως οι κοινοτικοί δεσμοί στις Ηνωμένες Πολιτείες ακολουθούν σταθερά φθίνουσα πορεία καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας μας – πιστεύω ότι αυτό δεν ισχύει ούτε καν για τα τελευταία 100 χρόνια. Η αμερικανική ιστορία εμφανίζει διαδοχικές αυξομειώσεις της πολιτικής συμμετοχής, και όχι αποκλειστικά περιόδους κάμψης».

Η μείωση της συμμετοχής συνέπεσε, και είναι βέβαιο πως έχει παρόμοια αίτια, με την αποσύνδεση των εκλογών από τις παραδοσιακές κομματικές τους προτιμήσεις. Στα αίτια αυτά εντάσσονται η εξασθένηση των κοινωνικών διαχωρισμών, η χαλάρωση των δεσμών ανάμεσα στα συνδικάτα και τα σοσιαλιστικά κόμματα, η παρακμή των τοπικών κομματικών οργανώσεων στην εποχή των τηλεοπτικοποιημένων προεκλογικών εκστρατειών, αλλά και το γεγονός ότι οι νεότερες γενιές ελκύονται περισσότερο από τα κοινωνικά κινήματα παρά από τα κόμματα.

Όμως οι συνέπειες της φθίνουσας κομματικής συμμετοχής έχουν μεγαλύτερη σημασία από τα αίτια του φαινομένου. Μία από αυτές είναι ότι τα κόμματα, καθώς οι δεσμοί τους με την κοινωνία έχουν εξασθενήσει, εξαρτώνται πλέον περισσότερο από το κράτος για την οικονομική τους επιβίωση. Αυτή η μετάβαση από την κοινωνία στο κράτος εξηγεί εξάλλου το παράδοξο να αυξάνονται τα σταθερά έσοδα των κομμάτων, σε εποχή που χάνουν όλο και περισσότερα μέλη. Η κρατική χρηματοδότηση των εθνικών κομμάτων είναι πλέον ο κανόνας στις εδραιωμένες δημοκρατίες, και συνιστά την κύρια πηγή εσόδων για τα κόμματα της Αυστρίας, της Δανίας, της Φινλανδίας, της Νορβηγίας, της Σουηδίας κ.λπ., με αποτέλεσμα να ατονεί πολλές φορές το κίνητρο των κομμάτων για την προσέλκυση νέων μελών. Στη Γερμανία, «τα κόμματα είναι οι αυτόκλητοι κληρονόμοι των εξαιρετικά γενναιόδωρων δημόσιων επιχορηγήσεων, που τα τελευταία χρόνια συνιστούν κατά μέσο όρο το 20-40% του συνόλου των εσόδων τους» (Scarrow, 2002a, σ. 86). Μόνο στην Ολλανδία, τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, τα έσοδα από τις συνδρομές των μελών ξεπερνούν σημαντικά το ύψος της χρηματοδότησης των κομμάτων από τα δημόσια ταμεία.

Ορισμός

Τα **κόμματα-καρτέλ** είναι κυρίαρχα κόμματα, τα οποία εκμεταλλεύονται τη δεσπόζουσα θέση τους στην πολιτική αγορά για να ορίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού –όπως η δημόσια χρηματοδότηση– και να εδραιώνουν τη δική τους θέση (Katz και Mair, 1995). Στην πολιτική, όπως και στο χώρο των επιχειρήσεων, ο κίνδυνος αυτής της συμπεριφοράς είναι ότι φθείρει μακροπρόθεσμα την αξιοπιστία των συμμετεχόντων σε αυτή.

Από τη στιγμή που η μερίδα του λέοντος των κρατικών επιχορηγήσεων απορροφάται από τα μεγάλα κόμματα, το αποτέλεσμα είναι να εδραιώνεται η υφιστάμενη τάξη πραγμάτων. Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει πολλούς αναλυτές στο συμπέρασμα ότι η στροφή στην κρατική χρηματοδότηση των κομμάτων συνεπάγεται ότι το κράτος και τα

ανώτερα κλιμάκια των μεγάλων κομμάτων συνδιαμορφώνουν ένα ενιαίο διοικητικό σύστημα εξουσίας: το κομματικό κράτος. Στο σύστημα αυτό, τα κυβερνώντα κόμματα καθορίζουν κατά το δοκούν το ύψος των κρατικών επιχορηγήσεων που λαμβάνουν, διαδικασία που αποδίδεται από την ιδέα του «κομματικού καρτέλ» των Katz και Mair (1995): «Τα κόμματα που συμμετέχουν στο καρτέλ μετατρέπονται σε φορείς του κράτους και εκμεταλλεύονται τα κρατικά μέσα για να διασφαλίσουν την επιβίωσή τους». Τα μεγάλα κόμματα γίνονται έτσι μέρος του πολιτικού κατεστημένου. Ο λαός θεωρεί ότι τα κόμματα ανήκουν πλέον σε κάποιον άλλον και όχι στον ίδιο, με αποτέλεσμα να εξασθενίζουν ακόμη περισσότερο τα λαϊκά ερείσματα των κομμάτων.

Η κοινωνική βάση

Από τη στιγμή που τα περισσότερα σύγχρονα κόμματα αναδείχθηκαν μέσα από χώρους που βρίσκονται εκτός κοινοβουλίου με σκοπό να εκφράσουν τα συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων, εύλογα απέκτησαν κοινωνική βάση που επηρεάζει τις πολιτικές και την κοσμοθεωρία τους. Ιδιαίτερα, τα δυτικοευρωπαϊκά κόμματα έχουν τις ρίζες τους στο κοινωνικό οικοδόμημα, γεγονός που τους προσδίδει όχι μόνον την ιστορική τους ταυτότητα αλλά και ισχυρή εκλογική βάση.

Οι δεσμοί ανάμεσα στα κόμματα και τις κοινωνικές ομάδες αναπτύσσονται συνήθως σε κρίσιμες περιόδους συγκρούσεων κατά την ιστορία κάθε χώρας. Οι εποχές αυτές σηματοδοτούνται από το σχηματισμό νέων κοινωνικών στρωμάτων (δηλαδή διαχωρισμών) που λειτουργούν αρχικά ως λίκνο και στη συνέχεια ως εκλογική βάση των κομμάτων. Οι Lipset και Rokkan (1967) ορθώς υποστήριξαν τη δεκαετία του 1960 ότι τα κομματικά συστήματα και η κοινωνική διαστρωμάτωση ήταν παγιωμένα με βάση ένα ταξικό και θρησκευτικό πλαίσιο που είχε εδραιωθεί σαράντα χρόνια νωρίτερα. Το Πλαίσιο 11.5 εμφανίζει τα τρία μεγάλα κοινωνικά στρώματα από τα οποία αναδείχθηκαν πολλά σημερινά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης. Ως συνήθως η αμερικανική εμπειρία είναι διαφορετική.

Ορισμός

Η υπόθεση «παγώματος» (freezing hypothesis) του κομματικού συστήματος, που διατυπώθηκε από τους Lipset και Rokkan (1967), υποστηρίζει ότι τα κομματικά συστήματα και οι μεγάλες κοινωνικές διαιρέσεις στη Δυτική Ευρώπη της δεκαετίας του 1960 αντανakλούσαν δομές της δεκαετίας του 1920. Έτσι, οι εναλλακτικές λύσεις μεταξύ των κομμάτων είχαν «μεγαλύτερη ηλικία από τις πλειοψηφίες στα εθνικά εκλογικά σώματα». Παρότι μετά τη δεκαετία του 1960 άρχισαν να λιώνουν οι πάγοι των κοινωνικών διαιρέσεων, τα περισσότερα μεγάλα κόμματα έχουν διατηρήσει την ηγετική τους θέση (Mair, 2001).

Τα κομματικά συστήματα συνέχισαν να εξελίσσονται και μετά την εποχή της ανάλυσης των Lipset και Rokkan. Σε πολλές δυτικοευρωπαϊκές χώρες, για παράδειγμα, δημιουργήθηκαν και άκμασαν πολλά ακροδεξιά κόμματα. Το Εθνικό Μέτωπο στη Γαλλία είναι ένα από τα σημαντικότερα και πλέον ανθεκτικά παραδείγματα από την τελευταία

ΠΛΑΙΣΙΟ 11.5

Οι βασικές διαιρέσεις στην ανάπτυξη των κοινωνιών της Δυτικής Ευρώπης και η επίδρασή τους στα κόμματα

Στάδιο	Ορισμός	Κομματικές διαιρέσεις που δημιουργήθηκαν λόγω της συγκεκριμένης επανάστασης
Εθνική επανάσταση	Η αρχική δημιουργία του κράτους που κυβερνάται από μία ενιαία κεντρική εξουσία.	– Περιφερειακά κόμματα που εκπροσωπούν απόμακρες περιοχές έναντι των κομμάτων που εκπροσωπούν το κέντρο. – Χριστιανικά καθολικά κόμματα που εκπροσωπούν την παραδοσιακή εξουσία της εκκλησίας έναντι των κοσμικών κομμάτων που θέλουν να ενισχύσουν τον έλεγχο που ασκεί το κράτος.
Βιομηχανική επανάσταση	Η ανάδειξη αστικών κοινωνιών που βασίζονται στη μεταποίηση και όχι στην εξόρυξη μεταλλευμάτων ή τη γεωργία.	– Αγροτικά κόμματα που προασπίζονται τα συμφέροντα του αγροτικού πληθυσμού. – Σοσιαλιστικά κόμματα που εκπροσωπούν τη νέα εργατική τάξη των αστικών κέντρων έναντι των συντηρητικών κομμάτων που εκπροσωπούν τα συμφέροντα των εργοδοτών.
Μετα-βιομηχανική «επανάσταση»	Η μετάβαση σε κοινωνίες όπου η εκπαίδευση και η γνώση αντικαθιστούν το κεφάλαιο και τη μεταποίηση ως κύρια οικονομικά μέσα.	– Κόμματα των Πρασίνων και μεταστροφή προς τις αξίες του μεταυλισμού σε πολλά «σοσιαλιστικά» κόμματα.

Πηγή: Προσαρμογή από τους Lipset και Rokkan (1967) για την εθνική και βιομηχανική επανάσταση και από τον Inglehart (1997) για τη μεταβιομηχανική «επανάσταση». Για τα κόμματα των Πρασίνων στην εξουσία, βλ. Müller – Rommel και Poguntke (2002).

25ετία του 20ού αιώνα. Παρομοίως, στην Αυστρία το Κόμμα της Ελευθερίας κέρδισε πάνω από το 25% των ψήφων στις εκλογές του 1999, συμμετέχοντας στην κυβέρνηση συνασπισμού που σχηματίστηκε στη συνέχεια. Το Λαϊκό Κόμμα της Ελβετίας (SVP) γνώρισε ανάλογη επιτυχία στις εθνικές εκλογές του 1999 και του 2003. Αλλά και σε πολλές ακόμη χώρες, ευρωπαϊκές και μη, η άκρα Δεξιά κατόρθωσε να επηρεάσει την πολιτική πλατφόρμα των παραδοσιακών συντηρητικών κομμάτων (Minkenberg, 2001).

Τα ακροδεξιά κόμματα κατηγορούν τους μετανάστες, τους αλλοδαπούς που αναζητούν πολιτικό άσυλο και τις άλλες μειονότητες λόγω των αισθημάτων ανασφάλειας που διακατέχουν τους υποστηρικτές τους σε μια εποχή που ο κόσμος αλλάζει ταχύτατα. Η κοιμματική τους βάση στις διάφορες χώρες εμφανίζει εντυπωσιακές ομοιότητες, καθώς αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από αμόρφωτους και άνεργους νέους άνδρες.

Αυτή ειδικά η κοινωνική ομάδα έχει απογοητευθεί από την παραδοσιακή μορφή της δημοκρατίας και, όπως αναφέρουν οι Lubbers κ.ά. (2002, σ. 370), «σε ολόκληρη την Ευρώπη, όσο μεγαλύτερη είναι η απογοήτευση του λαού με τη δημοκρατία, τόσο μεγαλύτερη είναι και η υποστήριξη που εξασφαλίζει η Ακροδεξιά».

Αυτά τα κόμματα διαμαρτυρίας βρίσκουν πρόσφορο έδαφος σε κοινωνίες που βρίσκονται σε αναταραχή, προτάσσοντας απλές «λύσεις» σε μη αναστρέψιμες αλλαγές. Πολλά από αυτά τα κόμματα, όμως, αποδείχθηκαν βραχύβια, καθώς οι προοπτικές τους χαντακώθηκαν από άπειρους ηγέτες με βίαιο ή ακόμη και εγκληματικό παρελθόν. Εάν η επιρροή των πιο ακραίων εξ αυτών έφτανε σε σημείο να απειλεί την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, πολλοί ψηφοφόροι τους θα έπαυαν να τα ψηφίζουν.

Ορισμός

Τα **κόμματα διαμαρτυρίας** εκμεταλλεύονται τη λαϊκή δυσαρέσκεια για την κυβέρνηση ή το πολιτικό σύστημα, προτάσσοντας συνήθως συγκεκριμένα «προβλήματα» όπως η υψηλή φορολογία ή οι χαλαροί νόμοι για τη μετανάστευση και τη χορήγηση ασύλου. Συχνά πρόκειται για θνησιγενή κόμματα, που διαλύονται με την ίδια ταχύτητα που δημιουργήθηκαν. Οι ηγέτες τους είναι κατά κανόνα λαϊκιστές και άπειροι, ενώ διαθέτουν στις τάξεις τους ακτιβιστές που κινούνται στα όρια της νομιμότητας.

Παρότι ουδείς θα μπορούσε να πει σήμερα ότι τα κομματικά συστήματα είναι «παγωμένα», το γεγονός παραμένει ότι στην πολιτική αγορά (όπως και σε πολλές άλλες αγορές) οι βασικοί παίκτες διατηρούν τη δεσπόζουσα θέση τους. Φθορά δεν σημαίνει διάλυση. Η ανάλυση του Sundberg (2002, σ. 210) για τα κόμματα των σκανδιναβικών χωρών ισχύει για τις περισσότερες δημοκρατίες:

«Τα κόμματα στη Σκανδιναβία παραμένουν οι πρωταγωνιστές του πολιτικού στίβου. Η μεγάλη τους ηλικία δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι τα κόμματα, ως μορφές πολιτικής οργάνωσης, είναι πια παρωχημένα. Οι παραδοσιακές αυτοκινητοβιομηχανίες έχουν πάνω κάτω την ίδια ηλικία με τα ιστορικά κόμματα της Σκανδιναβίας· παρ' όλα αυτά, ουδείς αμφισβήτησε ποτέ την ικανότητα των εταιρειών αυτών να ανανεώνουν τα μοντέλα τους. Το ίδιο ισχύει και για τα πολιτικά κόμματα. Ανέπτυξαν τον τρόπο οργάνωσής τους και προσαρμοσαν τις πολιτικές τους σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον».

Κομματικά συστήματα

Για να κατανοήσουμε την πολιτική σπουδαιότητα των κομμάτων, θα πρέπει να υπερβούμε την περιπτωσιολογική εξέτασή τους. Όπως σε ένα παιχνίδι ποδοσφαίρου παίζουν δύο ομάδες, έτσι και κάθε κομματικό σύστημα συγκροτείται από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κομμάτων που το συγκροτούν. Τα κόμματα, όπως και οι χώρες, αντιγράφουν, μαθαίνουν και συναγωνίζονται μεταξύ τους, ενώ οι καινοτομίες στους τομείς της οργάνωσης, της εξασφάλισης πόρων και της διεξαγωγής προεκλογικών εκστρα-

ALAN R. BALL & B. GUY PETERS

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη

Έκτη αγγλική έκδοση

Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια
Κώστας Α. Λάβδας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΑΘΗΝΑ 2001

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Πολιτικά Κόμματα και Εκλογικά Συστήματα

Οι απόψεις και οι πράξεις των ανθρώπων λίγο μετρούν στην πολιτική διαδικασία, εκτός κι αν εκφράζονται μέσα από κάποιας μορφής οργάνωση. Οι οργανώσεις μπορούν να συνενώσουν τις φωνές χιλιάδων ή εκατομμυρίων και να παράσχουν την πολιτική ισχύ που απαιτείται για να παραχθεί δράση. Θα στραφούμε, από το κεφάλαιο αυτό, στις οργανώσεις που συλλέγουν, επεξεργάζονται και αρθρώνουν τις επιθυμίες και τις διεκδικήσεις των πολιτών. Θα εξετάσουμε πρώτα τα πολιτικά κόμματα και ύστερα (στο κεφάλαιο 6) τις ομάδες πίεσης. Τόσο τα κόμματα όσο και οι ομάδες πίεσης είναι καίριας σημασίας για τη λειτουργία των σύγχρονων δημοκρατιών. Μολονότι η άμεση δημοκρατία έχει κάποια γοητεία ως ιδανικό,¹ στην πράξη είναι συχνά δυσκίνητη και ενέχει τον κίνδυνο της δημαγωγίας.² Οι ομάδες πίεσης και συμφερόντων, και ακόμη περισσότερο τα πολιτικά κόμματα, είναι κρίσιμοι παράγοντες για τη διαμεσολάβηση ανάμεσα στις διεκδικήσεις των πολιτών και τους θεσμούς λήψης αποφάσεων της κυβέρνησης. Οι οργανώσεις αυτές αποτελούν μηχανισμούς διοχέτευσης και συσώρευσης διεκδικήσεων και παρέχουν μια θεσμική βάση συσχέτισης των πολιτών με την κυβέρνηση. Επιπλέον, παρέχουν ένα μέσο θεσμοποίησης και προβλεψιμότητας στο εσωτερικό των κυβερνητικών θεσμών και δίνουν στους πολίτες την αίσθηση κάποιας συνέχειας και σταθερότητας στην πολιτική. Ακόμη και για τους πολίτες εκείνους που δεν ακολουθούν το ένα ή το άλλο κόμμα, τα κόμματα αποτελούν, στα περισσότερα ανεπτυγμένα πολιτικά συστήματα, στοιχεία σταθερότητας.

Τα Πολιτικά Κόμματα

Τα πολιτικά κόμματα έχουν μεγάλη σημασία για την επιτυχία όχι μόνον των δημοκρατικών, αλλά και των μη δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων. Το κομμουνιστικό κόμμα ήταν ασφαλώς βασικός παίκτης στα συστήματα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ανατολικής Ευρώπης και παραμένει βασικός παράγοντας στην Κίνα και στην Κούβα.⁴ Ομοίως, ακροδεξιά κόμματα έχουν αποτελέσει βασικές πηγές εξουσίας σε χώρες όπως η ναζιστική Γερμανία και η Ισπανία του Franco. Το Κόμμα Baath έχει παίξει μείζονα ρόλο στη διακυβέρνηση της Συρίας. Κυρίαρχα πολιτικά κόμματα, όπως το κόμμα του Κογκρέσου της Ινδίας και το Partido Revolucionario Institucional (PRI) του Μεξικού, έχουν παίξει κεντρικό ρόλο στις αναπτυξιακές προσπάθειες αυτών των χωρών και στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας, ιδίως σε ότι αφορά τη σύνδεση της τοπικής και της εθνικής πολιτικής.⁵ Αυτή η αναφορά σε κόμματα θα μπορούσε να επεκταθεί, αλλά σε κάθε περίπτωση αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι ακόμη και σε μη πλήρως δημοκρατικά συστήματα, τα πολιτικά κόμματα αποτελούν σημαντικά στοιχεία της διακυβέρνησης.

Πώς μπορούμε να ορίσουμε την έννοια του πολιτικού κόμματος; Ο ορισμός του κόμματος έχει τρία κύρια στοιχεία. Τα πολιτικά κόμματα μπορούν να οριστούν (α) μέσα από τον κοινό στόχο τους, που είναι η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας είτε μόνα τους είτε σε συνεργασία με άλλα κόμματα. Όπως παρατήρησε ο Joseph Schumpeter: «Ο πρωταρχικός στόχος κάθε πολιτικού κόμματος είναι να επικρατήσει των άλλων κομμάτων, έτσι ώστε να αναλάβει την κυβέρνηση ή να παραμείνει σε αυτήν».⁶ Αυτός ο στόχος της κατάκτησης και άσκησης πολιτικής εξουσίας διακρίνει τα πολιτικά κόμματα από άλλες πολιτικού χαρακτήρα οργανώσεις, όπως οι ομάδες συμφερόντων, οι οποίες επιζητούν κυρίως να επηρεάσουν την πολιτική εξουσία. Αναμφίβολα, η διάκριση αυτή ενίοτε χάνει τον ξεκάθαρο χαρακτήρα της (βλ. Κεφάλαιο 6), αλλά δεν παύει να είναι χρήσιμη από αναλυτική σκοπιά. Ωστόσο, ο ορισμός αυτός προϋποθέτει και ορισμένα πρόσθετα στοιχεία για να φανεί χρήσιμος στην πολιτική ανάλυση. Τα πολιτικά κόμματα χαρακτηρίζονται επίσης (β) από έναν βαθμό οργάνωσης, καθώς επίσης και (γ) από κάποια στοιχεία εξω-κοινοβουλευτικής υποστήριξης. Και οι δύο αυτές προϋποθέ-

σεις (ύπαρξη οργάνωσης και στοιχείων υποστήριξης και εκτός της Βουλής) είναι απαραίτητες για να μπορέσουμε να διακρίνουμε μεταξύ κομμάτων με τη σύγχρονη έννοια και των ομαδοποιήσεων στο εσωτερικό των Βουλών (κλίκες, κοινοβουλευτικές φατρίες) που χαρακτήριζαν τις κοινοβουλευτικές ομαδοποιήσεις μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα.⁷

Παρά το γεγονός ότι δεν είναι αδύνατο να φανταστούμε τη σύγχρονη πολιτική διαδικασία χωρίς κόμματα, είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπολογίσουμε τις συνέπειες της απουσίας τους και να προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε θεωρητικά τη λειτουργία των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων αφαιρώντας τον κομματικό παράγοντα. Πολιτικά κόμματα λειτουργούν με διαφορετικές μορφές σε ποικιλία πολιτικών συστημάτων. Άλλωστε, η κατάκτηση της κυβερνητικής εξουσίας και η ανανέωση μιας κυβερνητικής θητείας μπορούν να επιτευχθούν μέσα στο πλαίσιο των πολιτικών και κρατικών θεσμών ή και με την ανατροπή τους. Όταν εργάζονται μέσα στο πλαίσιο του συστήματος, τα κόμματα πλαισιώνουν υποψηφίους και τούς προτείνουν στο κοινό, το οποίο επιχειρούν να κινητοποιήσουν με μέσα που ποικίλλουν και περιλαμβάνουν την εκλογική προπαγάνδα, τις οργανωμένες εκδηλώσεις και την προεκλογική υπογράμμιση των πραγματικών ή υποτιθέμενων διαφορών τους από άλλα κόμματα. Ακόμη και αυταρχικά οργανωμένα κόμματα ενδέχεται να κερδίσουν την εξουσία στην αρχή μέσω εκλογών και, στη συνέχεια, να επιχειρήσουν το μετασχηματισμό του πολιτικού συστήματος – όπως έπραξαν οι Εθνικοσοσιαλιστές στη Γερμανία του 1930 και οι Κομμουνιστές στην Ανατολική Ευρώπη αμέσως μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πόλεμου. Πρέπει, τέλος, να επισημανθεί ότι η ταμπέλα «κόμμα» χρησιμοποιείται ορισμένες φορές και από σχετικά μικρές ομάδες, οι οποίες ζητούν μερίδιο στην πολιτική εξουσία με δημοκρατικά ή και άλλα μέσα – όπως π. χ. το «Κόμμα των Μαύρων Πανθήρων» στις ΗΠΑ των δεκαετιών του 1960 και του 1970.

Λειτουργίες των Πολιτικών Κομμάτων

Τα πολιτικά κόμματα επιτελούν ποικίλες λειτουργίες στα διαφορετικά πολιτικά συστήματα. Ας αναλογιστούμε τις σημαντικότερες από αυτές:

1. Μια από τις κύριες λειτουργίες των πολιτικών κομμάτων είναι εκείνη της ενοποίησης, απλοποίησης και σταθεροποίησης της πολιτικής διαδικασίας. Τα κόμματα δεν διαιρούν, παρά τους ισχυρισμούς ορισμένων. Σε γενικές γραμμές, τείνουν να ενώνουν. Στα περισσότερα πολιτικά συστήματα, τα κόμματα μπορούν να συνενώσουν τοπικά συμφέροντα, να υπερβούν γεωγραφικές αποστάσεις και να προσδώσουν συνοχή σε κυβερνητικές δομές. Το Δημοκρατικό Κόμμα στις ΗΠΑ έπαιξε κρίσιμο ρόλο από αυτήν την άποψη. Αποτέλεσε μια γέφυρα που έφερε κοντά, αν και όχι χωρίς δυσκολία, τους συντηρητικούς του Νότου και τους φιλελεύθερους του Βορρά.⁸ Μια έντονη διαίρεση στο εσωτερικό του στρατοπέδου των Δημοκρατικών υποβοήθησε το ξέσπασμα του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου. Το Γαλλικό UDF προσέδιδε κοινοβουλευτική συνοχή σε μια χαλαρή ομάδα από κατά τόπους προεστούς, των οποίων τα μόνα κοινά στοιχεία ήταν μια αντικληρικαλιστική και αντι-μαρξιστική πλατφόρμα. Το Γερμανικό Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα (CDU) έχει, κατά παρόμοιο τρόπο, γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ των προτεσταντών και των καθολικών στη Γερμανία, μολονότι οι περισσότεροι καθολικοί οπαδοί είναι οργανωμένοι μέσα από το κόμμα με το οποίο συνεργάζεται, τη Χριστιανική Κοινωνική Ένωση (CSU) στη Βαυαρία και σε μέρη της Βάδης-Βυρτεμβέργης.

Όλα τα πολιτικά κόμματα στα ομοσπονδιακά συστήματα δίνουν έμφαση στην ενοποίηση διαφορετικών κυβερνητικών δομών, με πιο ακραίο παράδειγμα αυτό του μονοκομματικού συστήματος της Σοβιετικής Ένωσης, το οποίο σχεδόν ολοκληρωτικά υπονόμει τη συνταγματική διαίρεση των μηχανισμών λήψης αποφάσεων. Ακόμη και σε συστήματα πολιτικά ομοιογενή, όπως το βρετανικό, υπάρχει κάποια γεφύρωση τοπικών και εθνικών κυβερνητικών δομών μέσω των κομμάτων. Η λειτουργία αυτή των κομμάτων μπορεί ακόμη να ειπωθεί και στις σχέσεις μεταξύ Υπουργικού Συμβουλίου και Βουλής των Κοινοτήτων. Μέρος αυτής της λειτουργίας «γεφυρώματος» έχει να κάνει και με το βαθμό ολοκλήρωσης των ιδίων των κομμάτων. Αν τα κόμματα σημαίνουν διαφορετικά πράγματα σε τοπικό και σε εθνικό επίπεδο, τότε θα αποτελούν σημεία τριβής μάλλον παρά διασύνδεσης.

Η γεφυροποιός λειτουργία των πολιτικών κομμάτων είναι σημαντικός παράγων πολιτικής σταθερότητας⁹. Υπάρχουν πολλές

άλλες μεταβλητές, αλλά οπωσδήποτε τα κόμματα στην αναζήτηση πολιτικής ισχύος δημιουργούν τάξη από το χάος. Αναζητούν να διευρύνουν το φάσμα συμφερόντων που αντιπροσωπεύουν και εναρμονίζουν τα συμφέροντα αυτά μεταξύ τους. Αυτή η «συνάρθρωση» συμφερόντων επιτελείται και από άλλες ομάδες μέσα στο πολιτικό σύστημα, αλλά κατά κύριο λόγο από τα κόμματα¹⁰. Η αντιπροσώπευση συμφερόντων είναι μια δικλίδα ασφαλείας: φέρνει ετερόκλητα συμφέροντα στην πολιτική διαδικασία και φαίνεται τουλάχιστον να αποπειράται να ικανοποιήσει τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις τους. Έχουμε ήδη επισημάνει αυτήν τη συντονιστική και συμβιβαστική λειτουργία του Αμερικανικού Δημοκρατικού Κόμματος. Το Βρετανικό Συντηρητικό Κόμμα, ένα από τα πιο επιτυχημένα κόμματα σε δημοκρατικά κομματικά συστήματα, έχει κατά καιρούς –παρά τη φύση της εσωτερικής του οργάνωσης και κατανομής ισχύος– κερδίσει την υποστήριξη ετερόκλητων οικονομικών, κοινωνικών και γεωγραφικών τμημάτων της βρετανικής πολιτικής.

2. Τα πολιτικά κόμματα συχνά αποζητούν τη διεύρυνση της κοινωνικής υποστήριξής τους, είτε πρόκειται για κόμματα που μάχονται σε ανταγωνιστικές εκλογές είτε για μεμονωμένα κόμματα που κυριαρχούν στην πολιτική διαδικασία. Όπως υποστήριξε ο Otto Kirchheimer, τα μεγάλα κόμματα στα παγιωμένα δημοκρατικά συστήματα τείνουν να γίνουν «πολυσυλλεκτικά» (catch-all parties), να απευθύνονται δηλαδή σε όλο και ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού, εξασθενώντας παράλληλα τα όποια ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους.¹¹ Σε αυτήν, λοιπόν, την προσπάθεια διεύρυνσης της υποστήριξής τους, τα κόμματα όχι μόνον αντανakλούν τις κοινωνικές διαιρέσεις, αλλά τείνουν και να τις μετριάζουν. Σημαντική εξαίρεση σε αυτήν τη γενίκευση αποτελεί η συμπεριφορά τοπικών ή εθνικών κομμάτων που θα έχαναν την υποστήριξη της κύριας βάσης τους, αν προσπαθούσαν να γίνουν «πολυσυλλεκτικά». Για παράδειγμα, το Εθνικιστικό Κόμμα των Hindu της Ινδίας θα έχανε, αν προσπαθούσε να μιμηθεί την πολυσυλλεκτικότητα του κόμματος του Κογκρέσου. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για ορισμένα τοπικιστικά κόμματα της Ισπανίας και του Βελγίου¹².

3. Τα πολιτικά κόμματα αποτελούν έναν σύνδεσμο ανάμεσα στην κυβέρνηση και το λαό. Προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν πολιτικά, να καθοδηγήσουν και να ενεργοποιήσουν το εκλογικό

σώμα. Χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις τοπικές οργανώσεις για να διατηρήσουν επαφές με πολίτες, οι οποίοι κατά τα άλλα είναι συνήθως πολιτικά ανενεργοί, και να τους οδηγήσουν στη συζήτηση και στην αποδοχή διαφόρων πολιτικών. Υπό ορισμένες συνθήκες επιδιώκουν γενικά και την κινητοποίηση και ανάμειξη του πληθυσμού στην πολιτική. Οι δραστηριότητες αυτές μπορεί να περιορίζονται στις εκλογικές περιόδους, με διάφορες μεθόδους για την αύξηση των ψήφων, αλλά μπορεί και να εκτείνονται πολύ πέρα από την εκλογική προπαγάνδα, και το κόμμα μπορεί να αποζητεί υποστήριξη, διοχετεύοντας κατά ορισμένο τρόπο μη πολιτικές δραστηριότητες των οπαδών του. Έτσι τα πολιτικά κόμματα μπορεί να δημιουργήσουν και να ελέγχουν εργατικά σωματεία, αλλά και πολιτιστικούς ή ψυχαγωγικούς οργανισμούς. Το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα αποτελεί εξαιρετο παράδειγμα αυτής της διεύθυνσης στις σφαίρες της εργασίας και της απασχόλησης από πολιτικό κόμμα.¹³

Η κινητοποίηση της υποστήριξης μέσω ενεργοποίησης του πληθυσμού μπορεί να προχωρήσει περαιτέρω μέσα από μαζικές συναθροίσεις, στολές, μασκότ, σημαίες και άλλα σύμβολα ενότητας, για να τονιστεί η ταύτιση μεταξύ του ατόμου και του κόμματος. Η όψη αυτή της πολιτικής κινητοποίησης αφορά συνήθως κόμματα σε ολοκληρωτικά συστήματα. Το Γερμανικό Ναζιστικό Κόμμα παρέχει μερικά εντυπωσιακά παραδείγματα:

«Υπήρχαν πόστερ, πάντα κόκκινα, στο χρώμα της επανάστασης, που ήταν επιλεγμένο για να προκαλέσει την Αριστερά. Επίσης η σβάστικα και η σημαία με τη μαύρη σβάστικα σε έναν λευκό κύκλο σε κόκκινο φόντο, ένα σχέδιο στο οποίο ο Hitler αφιέρωσε εξαιρετική προσοχή. Ακόμη, ο χαιρετισμός, η στολή και η ιεραρχία. Οι μαζικές συγκεντρώσεις ήταν ακόμη μία επινόηση που ο Hitler δανείστηκε από τους Αυστριακούς Σοσιαλδημοκράτες. Ο ουσιαστικός στόχος αυτών των συγκεντρώσεων ήταν να δημιουργήσουν μια αίσθηση δύναμης και συμμετοχής σε ένα κίνημα, του οποίου η επιτυχία ήταν ακαταμάχητη».¹⁴

4. Ενώ αυξάνουν το εύρος της πολιτικής δραστηριότητας και διευρύνουν τη λαϊκή συμμετοχή, τα πολιτικά κόμματα επιτελούν και τη σημαντική λειτουργία της στρατολόγησης πολιτικών ηγετών. Η στρατολόγηση είναι πολύ σημαντική κομματική λειτουργία.

γία στα σοσιαλιστικά καθεστώτα (Κίνα, Κούβα), όπου το κόμμα παρέχει τη μόνη οδό για την απόκτηση πολιτικής ισχύος, αλλά είναι σημαντική και σε ανταγωνιστικά κομματικά συστήματα, στα οποία η κύρια οδός πολιτικής στρατολόγησης είναι και εκεί μέσω των κομμάτων.¹⁵ Σε πολιτικά συστήματα, όπου τα κόμματα είναι απόντα ή πολύ ασθενή, οι πολιτικές ελίτ προέρχονται από παραδοσιακές ελίτ, όπως οι κληρονομικά κυρίαρχες οικογένειες, ή αναδύονται μέσα από θρησκευτικές ή στρατιωτικές οργανώσεις. Η στρατολόγηση πολιτικών ελίτ χωρίς την ύπαρξη μιας λαϊκής βάσης πολιτικών αρχηγών μπορεί να έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στη σταθερότητα του καθεστώτος, δεδομένου ότι οι αρχηγοί δεν θα έχουν κάποιες βάσεις στην κοινωνία. Έτσι, τα κόμματα δημιουργούν δομές πολιτικών ευκαιριών για παρόντες και μέλλοντες ηγέτες και βοηθούν το πολιτικό σύστημα εκπαιδεύοντας μελλοντικούς ηγέτες και (συνήθως) ξεχωρίζοντας τους ικανούς από τους ανεπαρκείς.¹⁶

5. Τα κόμματα παρουσιάζουν στην πολιτική σκηνή ιδέες και πολιτικές θεματικές. Αρθρώνουν για την κοινωνία στόχους που συνδυάζονται με εναλλακτικές επιλογές πολιτικών. Όλα τα πολιτικά κόμματα έχουν κάποιες φιλοσοφικές βάσεις, ανεξάρτητα από το πόσο θολές και πόσο μακριά από την πολιτική συμπεριφορά του κόμματος μοιάζουν να είναι. Όσο πιο συνεκτική είναι η φιλοσοφική βάση ενός κόμματος, τόσο περισσότερο τείνουμε να το χαρακτηρίσουμε κόμμα ιδεολογίας. Η ιδεολογία μπορεί να είναι σημαντική για όσους δουλεύουν για το κόμμα και για όσους το ψηφίζουν, για να δικαιολογήσουν την αφοσίωσή τους σε αυτό, αλλά εξυπηρετεί επίσης και τη διάκριση του κόμματος από άλλα κόμματα και του επιτρέπει να προσπαθήσει να οργανώσει την κοινή γνώμη σε μια δεδομένη κατεύθυνση ιδεολογίας ή πολιτικής πρακτικής. Η ιδεολογία του κόμματος μπορεί να αποτελεί αμφισβήτηση για τις κρατούσες ιδεολογίες, όπως όταν τα σοσιαλιστικά κόμματα εμφανίστηκαν στη Δυτική Ευρώπη στο τέλος του 19ου αιώνα για να αντιταχθούν στη συντηρητική και φιλελεύθερη συναίνεση που κυριαρχούσε μεταξύ των πολιτικών ελίτ. Η ιδεολογία μπορεί, από την άλλη πλευρά, να εκφράζει και μια συμφωνία μεταξύ των κομμάτων επάνω σε υπάρχουσες πολιτικές δομές και στόχους.

Τα διαφορετικά επίπεδα ιδεολογικής προσήλωσης μπορούν να διαφανούν αν εξετάσουμε τα αμερικανικά πολιτικά κόμματα, τα

ευρωπαϊκά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και τα κόμματα των σοσιαλιστικών χωρών. Τα αμερικανικά κόμματα παραμένουν εν πολλοίς πραγματιστικά, παρά την αυξανόμενη προσήλωση σε ορισμένες πολιτικές και ιδεολογίες. Σύμφωνα με τον Robert Dahl, πρόκειται για «ομοιότητα στην ιδεολογία και σύγκρουση στις θεματικές».¹⁷ Αυτό δεν σημαίνει ότι τα αμερικανικά κόμματα δεν είναι ιδεολογικά, αλλά ότι συμφωνούν θεμελιωδώς για τους στόχους της αμερικανικής κοινωνίας: δεν υπάρχει αμφισβήτηση της κρατούσας ορθοδοξίας, και τα περισσότερα κόμματα, σοσιαλιστικά ή ριζοσπαστικά δεξιά, τα οποία, αμφισβήτησαν τη συναίνεση απέτυχαν ακόμη και σε επίπεδο Πολιτείας. Πραγματικά, μέρος της αποτυχίας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος στις εκλογές για το Κογκρέσο το 1988 οφειλόταν και στο ότι είχε αρχίσει να φαίνεται αποκλειστικά προσηλωμένο στη «δεξιά» ιδεολογία. Μια πρόσφατη εξαίρεση στη γενίκευση για την αποτυχία τρίτων κομμάτων ήταν η επιτυχία του λαϊκιστικού Αναμορφωτικού Κόμματος στην εκλογή του κυβερνήτη της Minnesota. Τα κύρια ιρλανδικά κόμματα, Fianna Fail και Fine Gael, είναι τα πλησιέστερα ευρωπαϊκά ομόλογα των αμερικανικών κομμάτων ως προς την απουσία καθαρών ιδεολογικών διαφορών.¹⁸

Ένας βαθμός πραγματισμού είναι φανερός ακόμη και σε δυτικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, γιατί μολονότι έχουν θελήσει, τουλάχιστον θεωρητικά, να αμφισβητήσουν το υπάρχον κοινωνικό και οικονομικό σύστημα, έχουν αποδείξει παράλληλα ότι δεν στοχεύουν στην ανατροπή των κατεστημένων πολιτικών δομών. Ακόμη και τα κομμουνιστικά κόμματα αρκούνται στο να εργάζονται στο πλαίσιο αυτών των δομών, επιχειρώντας να υλοποιήσουν τους στόχους τους σταδιακά, ως «ευρωκομμουνιστικά» κόμματα.¹⁹ Τα κομματικά μέλη που δεν προσυπογράφουν τους ιδεολογικούς στόχους του κόμματος επαναφέρονται στην τάξη και, συχνά, περισσότερη ενέργεια καταναλώνεται στις εσωτερικές δογματικές διαφορές παρά στους χειρισμούς που απαιτούνται για τη εκλογική νίκη. Υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα σε σοσιαλδημοκρατικά κόμματα που έχουν κυριαρχήσει στην κυβέρνηση για μακρά χρονικά διαστήματα, όπως στη Σουηδία, και σε κομμουνιστικά κόμματα που επί μακρόν αποτελούσαν αντιπολιτευόμενες ομάδες, όπως για παράδειγμα στην Ιταλία. Είναι ευκολότερη η διατήρηση της ιδεολογικής καθαρότητας όταν λείπει η ανάγκη πραγμα-

τιστικών χειρισμών στην κυβέρνηση. Κι όμως, η ιδεολογική βάση αυτών των κομμάτων είναι αρκετά εύκαμπτη για να αποδεχθεί κοινοβουλευτικές μορφές διακυβέρνησης, τα κόμματα τείνουν να κυριαρχούνται από την κοινοβουλευτική ομάδα τους, και ένας αυξανόμενος αριθμός κομμουνιστικών κομμάτων έχουν ενταχθεί σε κυβερνήσεις συνασπισμού με σοσιαλδημοκρατικά κόμματα.

Τα κόμματα στα μονοκομματικά σοσιαλιστικά ή φασιστικά καθεστώτα θέτουν πιο άκαμπτους ιδεολογικούς στόχους για την κοινωνία. Το γερμανικό Ναζιστικό Κόμμα έδωσε έμφαση στη φυλετική καθαρότητα. Τα κομμουνιστικά κόμματα διακηρύττουν τη δικτατορία της εργατικής τάξης και την οικονομική και κοινωνική ισότητα. Οι στόχοι του κόμματος γίνονται απόλυτοι στόχοι της κοινωνίας και οι κομματικές επιδιώξεις λαμβάνουν τη μορφή μιας κοσμικής θρησκείας. Είναι κάτι περισσότερο από δηλώσεις κομματικών προγραμμάτων, είναι γενικοί κανόνες κοινωνικής πρακτικής και αποδεκτής συμπεριφοράς εκ μέρους των πολιτών. Έτσι, η διαφωνία με την ιδεολογία του κόμματος είναι ταυτόχρονα προδοσία και αίρεση, και τιμωρείται ανάλογα. Παρόμοια ιδεολογική προσήλωση παρατηρείται και σε κόμματα που επιχειρούν να χρησιμοποιήσουν την ιδεολογία τους ως εργαλείο μετασχηματισμού της κοινωνίας. Παραδείγματα βρίσκονται στην Αφρική και στη Μέση Ανατολή.

Κομμουνιστικό	Κομμουνιστικό Κόμμα Κούβας Κομμουνιστική Επανάδρυση (Ιταλία)
Σοσιαλδημοκρατικό	Εργατικό Κόμμα (Βρετανία) Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (Γερμανία)
Κεντρώο	Κόμμα Κέντρου (Σουηδία)
Φιλελεύθερο	Ελεύθεροι Δημοκράτες (Γερμανία)
Συντηρητικό	Λαϊκό Κόμμα (Ισπανία) Προοδευτικό Συντηρητικό Κόμμα (Καναδάς)
Άκρα Δεξιά	Προοδευτικό Κόμμα (Νορβηγία) Κόμμα της Ελευθερίας (Αυστρία)
Οικολογικό	Πράσινοι (Γερμανία και αλλού)
Περιφερειακό	Λέγκα του Βορρά (Ιταλία) Χριστιανική Κοινωνική Ένωση (Βαυαρία)
Θρησκευτικό	Εθνικό Κόμμα Hindu (Ινδία) Χριστιανικό Κόμμα του Λαού (Σουηδία)
Γλωσσικό	Ρωσικό Λαϊκό Κόμμα (Εσθονία) Σουηδικό Λαϊκό Κόμμα (Φινλανδία)
Πολυσυλλεκτικό	Fianna Fail (Ιρλανδία) Δημοκρατικό Κόμμα (ΗΠΑ)

Πίνακας 5.1 Παραδείγματα τύπων πολιτικών κομμάτων.

6. Είναι λοιπόν δύσκολο να φανταστούμε τα σύγχρονα πολιτικά συστήματα χωρίς τα κόμματα. Οι φιλελεύθεροι δημοκρατικοί θεσμοί προϋποθέτουν πολιτικά κόμματα, ενώ η εξάρτηση από αυτά είναι ακόμη μεγαλύτερη στα σοσιαλιστικά καθεστώτα. Από την άλλη πλευρά, δεν πρέπει να προβλέπουμε και την παραμορφωτική λειτουργία των πολιτικών κομμάτων. Μερικές φορές τα πολιτικά ζητήματα μεγεθύνονται και βγαίνουν από τις πραγματικές διαστάσεις τους, ενώ η πολιτική ζωή πολώνεται σε βαθμό ή/και με αναφορά σε προβλήματα που δεν ανταποκρίνονται απαραίτητα σε ουσιαστικές διαιρέσεις. Η Δημοκρατία τη Βαϊμάρης κατέρρευσε συνέπεια της πόλωσης του εκλογικού σώματος μεταξύ του

Ναζιστικού και του Κομμουνιστικού Κόμματος. Οι Πολρογάλοι στρατιωτικοί ηγέτες ότι το αποτέλεσμα των γενικών εκλογών του 1976 θα πόλωνε την κοινή γνώμη μεταξύ των αριστερών και των συντηρητικών κομμάτων. Οι στρατιωτικοί είχαν μάλιστα αποκλείσει τα πιο συντηρητικά κόμματα στις προηγούμενες εκλογές που είχαν ακολουθήσει το πραξικόπημα του 1974.²⁰ Πιο πρόσφατα, ακραία κόμματα έχουν παρουσιάσει πραγματικά κυβερνητικά προβλήματα σε μετα-κομμουνιστικά καθεστώτα.²¹

Εν κατακλείδι, όσο επιτυχεστέρα είναι τα κόμματα στην εκπλήρωση της αντιπροσωπευτικής λειτουργίας τόσο υστερούν στην εκπλήρωση της - τουλάχιστον εξίσου σημαντικής - κυβερνητικής λειτουργίας. Επιπλέον, οι διάφορες λειτουργίες των πολιτικών κομμάτων μπορεί να συγκρούονται μέσα στο ίδιο πολιτικό σύστημα. Έτσι, ο Fred Greenstein παρατήρησε ότι οι υποστηρικτές του αποκεντρωμένου και συναινετικού κομματικού συστήματος στις ΗΠΑ τονίζουν την επιτυχία και τη συνακόλουθη σταθερότητα αυτού του συστήματος, ενώ οι επικριτές του υποστηρίζουν ότι αυτή επιτεύχθηκε εις βάρος του δημοκρατικού ελέγχου της κυβέρνησης, αλλά και εις βάρος της αποτελεσματικής διακυβέρνησης. Η εμπειρία των Αμερικανών με πιο συγκεντρωτικά και «υπεύθυνα» κόμματα κατά την περίοδο των συζητήσεων σχετικά με τη δίωξη του προέδρου Clinton, καθώς και η γενικότερη κομματική συμπεριφορά στην μετά το 1994 περίοδο, έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές και πολίτες να αναγνωρίσουν τις αρετές των λιγότερο «υπεύθυνων» και περισσότερο αποστασιοποιημένων κομμάτων.

Κομματική Δομή

Οι δομές των πολιτικών κομμάτων σχετίζονται πολύ στενά με τις λειτουργίες των κομμάτων, αλλά και με τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται από αυτά για να πραγματοποιήσουν το στόχο της απόκτησης και διατήρησης της πολιτικής εξουσίας. Έτσι, κόμματα που επιθυμούν να διευρύνουν την υποστήριξή τους από το εκλογικό σώμα και να καταστούν αποτελεσματικοί συμμέτοχοι του πολιτικού παιχνιδιού στο κοινοβουλευτικό επίπεδο, χρειάζονται διαφορετική δομή από ένα κόμμα που αναγκάζεται να δρα υπογείως λόγω περιοριστικής νομοθεσίας ή ένα κόμμα που κάνει ανταρτοπόλεμο από την ύπαιθρο, με στόχο τις πολιτικές ελίτ των πόλεων. Από ιστορική σκοπιά, κόμματα που επι-

διώκουν να επιτύχουν ευρύτερη δημοκρατική συμμετοχή, όπως την επέκταση του δικαιώματος της ψήφου, έχουν –τουλάχιστον στη θεωρία– μια πιο δημοκρατική δομή απ' ό,τι κόμματα που επιδιώκουν τη διαιώνιση της ισχύος υπαρχόντων πολιτικών ελίτ.

Μια σημαντική ανάλυση της δομής των κομμάτων έχει πραγματοποιηθεί από το Γάλλο πολιτικό επιστήμονα Maurice Duverger. Ξεκινώντας από τη θέση ότι η ιστορική προέλευση κάθε κόμματος έχει σημαντικές επιπτώσεις στη δομή του, ο καθηγητής Duverger επεξεργάστηκε τη βασική διάκριση μεταξύ κομμάτων κοινοβουλευτικής προέλευσης (π.χ. πολλά φιλελεύθερα κόμματα) και κομμάτων εξωκοινοβουλευτικής προέλευσης (π.χ. κόμματα που ιδρύθηκαν από συνδικάτα, όπως το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας). Ο Duverger παρουσίασε μια τετραμερή ταξινόμηση της δομής των κομμάτων.²² Οι βασικοί οργανωτικοί εναλλακτικοί τύποι είναι η εκλογική επιτροπή, η τοπική οργάνωση, ο πυρήνας και η πολιτοφυλακή.²³

1. Η *εκλογική επιτροπή* (caucus) χαρακτηρίζεται από μικρό αριθμό μελών και μια ορισμένη αντίσταση στη διεύρυνση της συμμετοχής. Επικεντρώνεται κυρίως σε εκλογικές δραστηριότητες, παραμένοντας αδρανής στα μεσοδιαστήματα. Τα μέλη της είναι είτε τοπικοί παράγοντες, οι οποίοι εκλέγονται για τις προσωπικές τους ικανότητες και την τοπική τους επιρροή (άμεση επιτροπή), είτε μέλη τοπικών οργανώσεων, τα οποία έχουν συνεργαστεί για τη δημιουργία του κόμματος (έμμεση επιτροπή). Ο Duverger παραθέτει το Γαλλικό Ριζοσπαστικό Κόμμα και το Βρετανικό Εργατικό Κόμμα πριν από το 1918 ως δύο παραδείγματα αυτού του τύπου και σημειώνει ότι ο τύπος αυτός εξασθενεί με την έλευση της καθολικής ψηφοφορίας. Τα αμερικανικά πολιτικά κόμματα διατηρούν κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά, με την εκλογική δύναμη των κομμάτων να είναι μέχρι είκοσι φορές τον αριθμό των μελών τους.²⁴ Το Βρετανικό Συντηρητικό Κόμμα, επίσης, συνεχίζει να συμπεριφέρεται σαν να είναι μια κοινοβουλευτική επιτροπή, κυριαρχούμενο ακόμη από την κοινοβουλευτική ομάδα και τον αρχηγό του κόμματος.²⁵

Πολλά από τα κόμματα που δημιουργούνται στις νέες δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης έχουν τα χαρακτηριστικά των κομμάτων που βασίζονται στην εκλογική επιτροπή: έχουν λίγα μέλη και αποτελούν ουσιαστικά μικρές ομάδες ελίτ. Με δεδομένο αυτό το πρότυπο και εκλογικούς νόμους που τείνουν να ευ-

νοούν τα μικρά κόμματα, μπορεί να κατεβαίνουν δεκάδες κόμματα στις εκλογές. Τα πολλά μικρά κόμματα που εκλέγονται κάνουν δυσκολότερο το σχηματισμό κυβερνήσεων συνασπισμού και αντί να ενισχύουν το σεβασμό για τη δημοκρατία με την αντιπροσωπευτικότητά τους, μπορεί, αντίθετα, να τη δυσφημούν ως φαινομενικά τουλάχιστον αναποτελεσματική.

2. Ο οργανωτικός τύπος που βασίζεται στην *τοπική οργάνωση* (branch) είναι προϊόν της επέκτασης του δικαιώματος ψήφου στη δυτική Ευρώπη. Σε αντίθεση με το κόμμα που βασίζεται στην εκλογική επιτροπή, το κόμμα-τοπική οργάνωση είναι ένα μαζικό κόμμα που αποζητεί την εγγραφή του μέγιστου αριθμού μελών. Έχει συνήθως μια συγκεντρωτική κομματική δομή, με τις βασικές μονάδες κατανεμημένες γεωγραφικά ανάλογα με τη διευθέτηση των εκλογικών περιφερειών. Επιπλέον, οι πολιτικές δραστηριότητές του είναι συνεχείς, και όχι μόνο κατά τις εκλογικές περιόδους. Η δομή που βασίζεται στην τοπική οργάνωση εφευρέθηκε από τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα μετά την επέκταση του δικαιώματος της ψήφου στην εργατική τάξη. Τη δομή αυτήν αντέγραψαν διάφορα καθολικά και συντηρητικά κόμματα με ποικίλους βαθμούς επιτυχίας. Η δομή αυτή είναι η χαρακτηριστική μορφή οργάνωσης των πολιτικών κομμάτων στις εκβιομηχανισμένες δημοκρατίες.

Το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (SPD) αποτελεί καλό παράδειγμα της οργανωτικής δομής που βασίζεται στην τοπική οργάνωση. Οι αντιπρόσωποι εκλέγονται μέσω των τοπικών οργανώσεων και των περιφερειών για το συνέδριο του κόμματος, που γίνεται ανά διετία και το οποίο είναι θεωρητικά το ανώτατο όργανο χάραξης πολιτικής. Το συνέδριο εκλέγει τον αρχηγό του κόμματος, ο οποίος ελέγχει την κομματική οργάνωση εκτός του Κοινοβουλίου. (Αν και ένας νέος ανταγωνιστικός θεσμός, το προεδρείο, εγκαθιδρύθηκε το 1958 και είναι πιο στενά ελεγχόμενος από την κοινοβουλευτική ομάδα). Το ουσιαστικό κέντρο ισχύος στο κόμμα είναι, στην πραγματικότητα, η κοινοβουλευτική ομάδα, η οποία αποτελείται από όλα τα μέλη του SPD στην Bundestag, τη γερμανική Κάτω Βουλή. Η οργάνωση του SPD είναι, σε πολλά σημεία, παρόμοια με αυτήν του βρετανικού Εργατικού Κόμματος, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την κατανομή της ισχύος μέσα στο κόμμα. Η βασική διαφορά είναι η μεγαλύτερη ισχύς των συνδικάτων στο Εργατικό Κόμμα.

3. Ο τρίτος τύπος οργανωτικής δομής του Duverger, ο πυρήνας (cell), είναι μια εφεύρεση των επαναστατικών σοσιαλιστικών κομμάτων. Η δομή της οργάνωσης βασίζεται στον τόπο εργασίας και όχι –όπως στα κόμματα που βασίζονται στην τοπική οργάνωση– σε γεωγραφικές περιοχές (μολονότι κάποιοι τοπικοί πυρήνες υπάρχουν και σε μερικά κόμματα είναι αρκετά σημαντικοί). Ο πυρήνας είναι μικρότερος από την τοπική οργάνωση και είναι σχεδιασμένος για συνεχή πολιτική δραστηριότητα. Η δομή που βασίζεται στον πυρήνα είναι ουσιαστικά συνωμοτική. Σχεδιάστηκε για να εξασφαλίσει ότι η δομή του κόμματος δεν θα κινδυνεύσει από διείσδυση εχθρικών παραγόντων σε έναν πυρήνα, μια και δεν υπάρχει επαφή μεταξύ μεμονωμένων ομάδων του ίδιου επιπέδου. Οι μυστικές δραστηριότητες του πυρήνα ήταν σε γενικές γραμμές αμεσότερα πολιτικές και είχαν περισσότερες απαιτήσεις από τα μέλη, σε σύγκριση με την τοπική οργάνωση. Τα κόμματα που βασίζονται στη δομή του πυρήνα τείνουν να θεωρούν την εκλογική νίκη δευτερευούσης σημασίας. Στοιχεία αυτής της δομής παραμένουν ακόμη σε ευρωπαϊκά κόμματα, αλλά υπάρχει εχθρότητα απέναντι σ' αυτό το σύστημα ανάμεσα στα μέλη του γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Το γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα, όπως και τα άλλα δυτικοευρωπαϊκά «ευρωκομμουνιστικά» κόμματα, έχουν από καιρό αποδώσει πολύ μεγαλύτερη σημασία στην εκλογική νίκη και η δομή τους σήμερα μοιάζει περισσότερο με τον τύπο που βασίζεται στην τοπική οργάνωση.

4. Ο τέταρτος τύπος κατά Duverger είναι η πολιτοφυλακή (militia), στον οποίο η δομή παίρνει τον ιεραρχικό χαρακτήρα μιας στρατιωτικής ομάδας. Όπως και στη δομή των κομμουνιστικών κομμάτων (που βασίζονται στον πυρήνα), η δομή της πολιτοφυλακής υιοθετείται από επαναστατικά κόμματα. Τα δύο κύρια ευρωπαϊκά παραδείγματα είναι οι παραστρατιωτικές ομάδες του Hitler και του Mussolini. Όπως φανερώνει και το ίδιο το όνομα, η οργάνωση αυτής της μορφής μιμείται το στρατιωτικό σύστημα, με τον ίδιο ιεραρχικό έλεγχο επί των μελών του κόμματος. Ο Duverger επισημαίνει, πάντως, ότι «κανένα πολιτικό κόμμα δεν έχει ποτέ λάβει μορφή αποκλειστικά στη βάση της πολιτοφυλακής».²⁶ Υπογραμμίζει γενικότερα ότι οι βασικοί τύποι του είναι πιθανότερο να βρεθούν αναμειγμένοι παρά στην καθαρή μορφή τους.

Οι επικριτές της ταξινόμησης του Duverger είναι πολλοί.²⁷ Για παράδειγμα, ο Jean Blondel επιχειρεί να περιγράψει τα κόμματα που βασίζονται στην εκλογική επιτροπή και εκείνα που βασίζονται στην τοπική οργάνωση ως κόμματα έμμεσης και άμεσης εξουσίας αντίστοιχα. Δίνει έμφαση όχι στη δομή της οργάνωσης των μελών, αλλά στη φύση των σχέσεων μεταξύ ηγετών και μελών. «Συνεπάγεται ότι ο πραγματικός παράγων που διακρίνει τα μαζικά κόμματα και τα κόμματα επιτροπών δεν σχετίζεται άμεσα με το θέμα του αριθμού των μελών. Ο τύπος της σχέσης με την ηγεσία είναι το κρίσιμο ζήτημα».²⁸ Επιπλέον, στην προσπάθεια να εφαρμοστεί ευρύτερα και εκτός Ευρώπης, το σχήμα αυτό –ανεπτυγμένο καθώς είναι επί ευρωπαϊκής βάσεως– φαίνεται ότι είναι έντονα προσδιορισμένο από τις συγκεκριμένες πολιτικές εμπειρίες.

Σε κάθε εξέταση της κομματικής δομής, οι ακόλουθοι παράγοντες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη:

1. Ο ρόλος της ηγεσίας και της μεθόδου επιλογής της.
2. Ο βαθμός της οργανωτικής συγκέντρωσης.
3. Η ισχύς της ηγεσίας σε σχέση με τη βάση. Η έκταση της πειθαρχικής ισχύος που διαθέτει η ηγεσία. Η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και στον καθορισμό προτάσεων πολιτικής.
4. Ο έλεγχος της κομματικής γραφειοκρατίας. Ασκείται ο έλεγχος αυτός από τον αρχηγό, την κοινοβουλευτική ομάδα ή την εκτελεστική επιτροπή;
5. Η σχέση της κοινοβουλευτικής ομάδας με το υπόλοιπο κόμμα.
6. Η κοινωνική βάση και ο αριθμός των μελών.
7. Ένας τελευταίος –και πρόσφατος– παράγοντας, οποίος θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για την ανάπτυξη των κομματικών δομών στη δυτική Ευρώπη, είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η δυνατότητα ύπαρξης υπερεθνικών κομματικών οικογενειών. Μολονότι υπάρχουν κάποιες απόπειρες να δημιουργηθούν τέτοιες διασυνδέσεις και κοινές πλατφόρμες σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, τα κόμματα παραμένουν ως επί το πλείστον εθνικά. Με την πάροδο του χρόνου, πάντως, και ειδικά αν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποκτήσει μεγαλύτερη ισχύ σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο Υπουργών, μπορεί να γίνει αισθητή η ανάγκη για πολιτικά κόμματα που θα έχουν νόημα ως οντότητες σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παράγοντες που καθορίζουν την κομματική δομή

Είδαμε ήδη ότι το ιδεολογικό πλαίσιο του κόμματος είναι ένας σημαντικός παράγοντας όσον αφορά το πώς το κόμμα σχετίζεται με το υπόλοιπο πολιτικό σύστημα και, επομένως, θα έχει σημαντική επίπτωση στη δομή του. Αν το κόμμα βλέπει τους στόχους του ως ανταγωνιστικούς σε σχέση με τις υπάρχουσες πολιτικές δομές, η οργάνωσή του θα αντανakλά όχι μόνο την εχθρότητά του στις επικρατούσες νόρμες, αλλά και την ετοιμότητά του για αυτοάμυνα ενάντια σε πιθανά περιοριστικά μέτρα που θα προκύψουν από τις κρατούσες ελίτ, λόγω αυτής της εχθρότητας. Η οργανωτική δομή του κόμματος ανταποκρίνεται επίσης στους υπάρχοντες πολιτικούς θεσμούς και στις κυβερνητικές δομές. Μια ομοσπονδιακή δομή είναι πιθανότερο να δημιουργήσει αποκεντρωμένα κόμματα. Οι προεδρικές εκλογές θα έχουν διαφορετικές συνέπειες στη φύση του κόμματος απ' ό,τι οι λιγότερο προσωπικές κοινοβουλευτικές εκλογές. Πρέπει να θυμόμαστε, ασφαλώς, ότι τα κόμματα δεν είναι παθητικά σε αυτήν την ιστορία αλλά, τουναντίον, επηρεάζουν με τη σειρά τους τη λειτουργία των πολιτικών δομών.

Κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες είναι επίσης σημαντικοί στη διαμόρφωση των κομματικών δομών. Ο βαθμός οικονομικής ανάπτυξης επηρεάζει τη φύση του κομματικού ανταγωνισμού και το κατά πόσο ο ανταγωνισμός αυτός έχει συνέχεια και διάρκεια, επηρεάζοντας έτσι τη δομή των κομμάτων. Η ίδια προεκλογική εκστρατεία θα γνωρίσει διαφορετική ανταπόκριση σε αστικά και αγροτικά περιβάλλοντα, σε συναινετικά περιβάλλοντα και σε περιβάλλοντα στα οποία οι ταξικές συγκρούσεις αποτελούν σημαντικό παράγοντα της πολιτικής διαδικασίας.

Ο εθνικισμός και οι θρησκευτικές διαιρέσεις μπορεί να αποδειχτούν σημαντικότεροι παράγοντες από τα ταξικά ζητήματα στη μορφοποίηση της βάσης ορισμένων κομμάτων.²⁹ Ασφαλώς, οι τάσεις και οι αξίες που κυριαρχούν σε μια πολιτική κουλτούρα, μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας στον καθορισμό των κομμάτων που θα εμφανιστούν στην εν λόγω κοινωνία. Κόμματα με δομές που θεωρούνται μη δημοκρατικές, π.χ. ακροδεξιά κόμματα, μπορεί να δυσκολευθούν στον εκλογικό ανταγωνισμό μέσα σε παγιωμένα και σταθερά δημοκρατικά συστήματα.³⁰ Το Γερμανικό Σύνταγμα (Θεμελιώδης Νόμος), για παράδειγμα, επιτρέπει τη κήρυξη εκτός νόμου αντιδημοκρατικών κομμάτων – μια δυνα-

τότητα που είναι αποτέλεσμα της πρότερης εμπειρίας της χώρας με τον πολιτικό εξτρεισμό. Ακόμη, και όποτε έχει υπάρξει σημαντική ανησυχία για την αύξηση του αριθμού των μεταναστών στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, οι ακραίοι εθνικιστές πολιτικοί έχουν δυσκολευτεί να κινητοποιήσουν μεγάλους αριθμούς υποστηρικτών. Πάντως, αυτό δεν ισχύει τόσο για ακραία κόμματα που εστιάζονται σε οικονομικά ζητήματα, π.χ. κόμματα εναντίον της φορολογίας στη βόρεια Ευρώπη.³¹

Οι ιστορικοί παράγοντες είναι μείζονος σημασίας για τον καθορισμό της κομματικής δομής. Τα κόμματα είναι δημιουργήματα της σύγχρονης πολιτικής διαδικασίας και η δημιουργία τους προϋποθέτει έναν αναγκαίο βαθμό αστικοποίησης και ανάπτυξης των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Χωρίς τους παράγοντες αυτούς τα κόμματα δεν είναι τίποτε παραπάνω από ομάδες ελίτ ή κοινοβουλευτικές φατρίες. Τα κόμματα αναδύονται κατά τις περιόδους ιστορικών αλλαγών: αυτές οι περίοδοι δεν υπακούουν σε φυσικούς νόμους. Έτσι, η ανάπτυξη των κομμάτων είναι περισσότερο τυχαία και ασύμμετρη από ό,τι μια γενική τυπολογία θα μας οδηγούσε να πιστέψουμε. Βέβαια, κάποιες λειτουργικές μεταβολές –όπως η ανάγκη των κυρίαρχων πολιτικών ελίτ να αναζητήσουν ευρύτερη πολιτική υποστήριξη και οι μεταμορφώσεις των προτύπων πολιτικής συμπεριφοράς– έχουν προκύψει ως απαραίτητες με δεδομένες τις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις.

Στη Δυτική Ευρώπη, η επέκταση του δικαιώματος ψήφου οδήγησε τις υπάρχουσες συντηρητικές και φιλελεύθερες κοινοβουλευτικές ομάδες να δημιουργήσουν εθνικής εμβέλειας οργανώσεις, με σκοπό να προσπαθήσουν να προσελκύσουν μεγαλύτερο αριθμό ψηφοφόρων για να αποκτήσουν ή να διατηρήσουν την πολιτική εξουσία. Στην ανατολική Ευρώπη οι πολιτικές εξελίξεις του 1989-90 οδήγησαν τους ηγέτες των ελάχιστα δημοφιλών πια κομμουνιστικών καθεστώτων, να μετονομάσουν τα κόμματά τους σε διάφορα άλλα ονόματα, όπως «Δημοκρατική Αριστερά». Στη Ρουμανία το Κομμουνιστικό Κόμμα απαγορεύτηκε και ο ηγέτης του Ceausescu εκτελέστηκε, αλλά πολλοί είδαν το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας σαν το Κομμουνιστικό Κόμμα με νέο προσώπειο.³² Σε πολλές άλλες περιπτώσεις, π.χ. στη Σλοβακία, τα πρώην κομμουνιστικά κόμματα, με νέες ονομασίες, έχουν επανακτήσει πολιτική ισχύ.

Στη συνάφεια αυτήν είναι σημαντικό να γνωρίζουμε αν τα κόμματα ήταν προεκτάσεις ομάδων που ήδη υπήρχαν στο κοινοβουλευτικό επίπεδο ή αν δημιουργήθηκαν έξω από το χώρο της νομοθετικής εξουσίας, με σκοπό να διεισδύσουν στους πολιτικούς θεσμούς. Στη δεύτερη περίπτωση –τα κόμματα εξω-κοινοβουλευτικής προέλευσης, στα οποία αναφερθήκαμε ήδη– τα κόμματα τείνουν να αμφισβητούν τις κυρίαρχες ελίτ. Έχουν μια πιο συγκεντρωτική δομή και δείχνουν μικρότερο σεβασμό για τους υπάρχοντες πολιτικούς θεσμούς – αν και το βρετανικό Εργατικό Κόμμα αποτελεί εξαίρεση ως προς το τελευταίο. Ασφαλώς, δεν προήλθαν όλα τα κόμματα από συστήματα με ανεπτυγμένες κοινοβουλευτικές δομές. Οι Ρώσοι μπολσεβίκοι δεν είχαν άλλη επιλογή από τη μυστική συνωμοτική οργάνωση, με δεδομένη την εχθρότητα του τσαρικού καθεστώτος. Τα απελευθερωτικά κινήματα των αποικιών δεν είχαν τη δυνατότητα δημιουργίας μιας κοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης και, γενικά, προκύπτουν είτε ως αστικά παράνομα κόμματα είτε ως ανταρτικές οργανώσεις της υπαίθρου.³³ Μπορεί να ειπωθεί ότι αναπτύσσονται μέσα σε καταστάσεις κρίσης, στις οποίες η νομιμοποίηση των κατεστημένων πολιτικών ελίτ δεν αναγνωρίζεται πια και νέες ομάδες αποζητούν να τις αντικαταστήσουν.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες –ιδεολογία, δομή της κυβέρνησης, επίπεδο κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, πολιτική κουλτούρα και ιστορική τυχαιότητα– είναι αλληλένδετοι. Έτσι, για παράδειγμα, τα αμερικανικά κόμματα είναι κατά κύριο λόγο εκλογικές μηχανές, αποκεντρωμένες, οι οποίες δίνουν λίγο βάρος στις ιδεολογικές διαφορές, με μικρό πειθαρχικό έλεγχο πάνω στα μέλη τους, και στρατολογούν πολλούς από τους προεδρικούς και κοινοβουλευτικούς υποψηφίους τους έξω από την κομματική δομή. Για την εξήγηση της ανάπτυξης κομμάτων με αυτά τα χαρακτηριστικά, πρέπει να λάβει κανείς υπόψη το ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης, το διαχωρισμό των εξουσιών, την προεδρική μορφή της κυβέρνησης, τη φιλελεύθερη συναίνεση στις ΗΠΑ, τη μετανάστευση και την εκβιομηχάνιση, τις φυλετικές διαφορές, και, βέβαια, την επέκταση του δικαιώματος της ψήφου κατά τις αρχές του 19ου αιώνα, πριν από την άνοδο μιας πολυπληθούς εργατικής τάξης στα αστικά κέντρα.

Η παρακμή της παραδοσιακής εργατικής τάξης ήταν ένας παράγοντας που σταδιακά υπονόμευσε την ταξικά εστιασμένη ει-

κόνα των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κομμάτων στη δυτική Ευρώπη. Τα κομμουνιστικά κόμματα άρχισαν να εγκαταλείπουν τις έντονα συγκεντρωτικές δομές τους και την οργάνωση με βάση τον πυρήνα στο χώρο εργασίας και να αποκηρύσσουν πολλά κομμουνιστικά δόγματα (όπως τη δικτατορία του προλεταριάτου). Όπως και τα αντίστοιχα ανατολικοευρωπαϊκά κόμματα, πολλά από τα κομμουνιστικά κόμματα της δυτικής Ευρώπης έχουν αλλάξει το όνομά τους στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν ευρύτερη απήχηση. Στην αναζήτηση για μια εξήγηση αυτών των χαρακτηριστικών, πρέπει να σημειωθούν οι κατά βάση κοινοβουλευτικές και ενωτικές πολιτικές δομές των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, η επέκταση της ψηφοφορίας καιρό μετά την εμφάνιση της εργατικής τάξης, η πολιτική κυριαρχία των παραδοσιακών συντηρητικών και φιλελεύθερων ελίτ και η επιτυχία της επανάστασης των μπολσεβίκων στη Ρωσία με τη συνακόλουθη απόπειρα ευθυγράμμισης των δυτικών κομμουνιστικών κομμάτων με τις επιταγές της Μόσχας. Φυσικά, η σχέση των κομματικών δομών με τους διάφορους αυτούς παράγοντες είναι ιδιαίτερα περίπλοκη και απαιτείται μια πολύ πιο λεπτομερής ανάλυση για να φτάσουμε σε ικανοποιητικά συμπεράσματα.

Κομματικά Συστήματα

Οι δομές των πολιτικών κομμάτων και οι παράγοντες που βοηθούν στον καθορισμό αυτών των δομών είναι μία μόνο σειρά παραγόντων που εξηγούν πώς λειτουργούν τα κόμματα μέσα στο πολιτικό σύστημα. Τα κόμματα, όμως, υπάρχουν μέσα σε κομματικά συστήματα και ο τύπος του κομματικού συστήματος έχει σημαντικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά και στη λειτουργία κάθε κόμματος. Στη βιβλιογραφία της πολιτικής επιστήμης συναντούμε ποικίλες ταξινομήσεις των κομματικών συστημάτων. Είναι συνήθως δύσκολο η ταξινόμηση να γίνει με βάση ένα μόνο κριτήριο. Οι πιο χρήσιμοι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι: (1) ο αριθμός των κομμάτων, (2) η σχετική ισχύς τού κάθε κόμματος, (3) οι ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των κομμάτων και (4) η δομή των κομμάτων. Χρησιμοποιώντας όλα αυτά τα κριτήρια με ποικίλους βαθμούς βαρύτητας, μπορούμε να φτάσουμε στην παρακάτω ταξινόμηση:

1. *Μονοκομματικά συστήματα.* Ο αριθμός των μονοκομματικών συστημάτων μειώθηκε δραστικά με την κατάρρευση της

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ SOCIAL SCIENCES

Manfred G. Schmidt

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Επίμετρο: Γιώργος Πάσχος

Επιστημονική επιμέλεια: Δημοσθένης Δώδος

Μετάφραση: Ελευθερία Δεκαβάλλα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΟ ΘΡΙΑΜΒΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ επωφελήθηκαν πολλοί. Στην πρώτη θέση αξίζει να αναφερθούν οι ψηφοφόροι οι οποίοι προηγουμένως ήταν αποκλεισμένοι από την πολιτική συμμετοχή. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται αφενός ιδιαίτερα οργανωτικά ικανοί και μαχητικοί εκλογείς, αφετέρου οι φτωχοί και οι αδύναμοι οι οποίοι με το δικαίωμα ψήφου απέκτησαν για πρώτη φορά πρόσβαση σε τομείς της εξουσίας. Κερδισμένοι είναι επιπλέον πολίτες με ιδιότητες «πολιτικού επιχειρηματία», οι οποίοι για πρώτη φορά, μέσα από τις δημοκρατικές διαδικασίες, αποκτούν δυνατότητες έκφρασης και σύμπραξης, καθώς και τη δυνατότητα ανόδου σε ηγετικές θέσεις στο κράτος, στην κοινωνία και στην οικονομία. Τέλος, στους κερδισμένους της δημοκρατίας ανήκουν αναμφίβολα και οι ενώσεις συμφερόντων και κυρίως τα πολιτικά κόμματα.

Σύμφωνα με μια ευρέως διαδεδομένη άποψη μάλιστα, τα πολιτικά κόμματα είναι οι κύριοι κερδισμένοι του εκδημοκρατισμού. Και αυτό γιατί δεν επωφελήθηκαν μόνο από τη γενναιόδωρη κομματική χρηματοδότηση, αλλά, από τη στιγμή που ανέλαβαν κυβερνητικές θέσεις, απέκτησαν πρόσβαση και στους μοχλούς της κρατικής εξουσίας, συνεπώς και στους μηχανισμούς οι οποίοι ρυθμίζουν την πατρωνία των αξιωμάτων καθώς και την ανάθεση ή την αφαίρεση λοιπών προνομίων. Είχαν μάλιστα την αξίωση, οι αντίστοιχες αποφάσεις να είναι δεσμευτικές για ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο. Σύμφωνα με μια πολύ σημαντική θεώρηση, η εξουσία των κομμάτων παίρνει τέτοιες διαστάσεις, ώστε τα τελευταία να καθορίζουν την κρατική δομή. Έφτασαν δε να δημιουργήσουν μια νέα κρατική μορφή, το «κράτος των κομμάτων» ή τη

«δημοκρατία του κράτους των κομμάτων». Αυτό αποτελεί κοινό συμπέρασμα δύο κατά τα άλλα εντελώς διαφορετικών μεταξύ τους θεωριών: της θεωρίας του κράτους των κομμάτων, ιδωμένης κυρίως από την οπτική του δημοσίου δικαίου (Leibholz, 1958) και της άποψης που πηγάζει από τη συγκριτική πολιτική επιστήμη, δηλαδή της θέσης ότι τα κόμματα κάνουν τη διαφορά της «Parties-do-matter» θεωρίας (Hibbs, 1977, 1987a, 1987b· Schmidt, 1980, 1982, 1996a).

ΤΟ «ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ» ΥΠΟ ΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η προσέγγιση του δημοσίου δικαίου ερμηνεύει την άνοδο του κράτους των κομμάτων ως τμήματος μιας περιεκτικής και μη αντιστρέψιμης δομικής μεταβολής της σύγχρονης δημοκρατίας, από το φιλελεύθερο αντιπροσωπευτικό κοινοβουλευτικό σύστημα στη δημοκρατία του κράτους των κομμάτων. Αυτή η δομική μεταβολή παρείχε στα πολιτικά κόμματα τον κατεξοχήν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής βούλησης και λήψης αποφάσεων σε σχέση με δημόσιες υποθέσεις – και κατ' επέκταση μάλιστα στη δημόσια διοίκηση και στο σύνολο της πολιτικής το οποίο αφορά το προσωπικό των δημοσίων υπηρεσιών. «Κράτος των κομμάτων» σημαίνει κυρίως μια δομή η οποία χαρακτηρίζει τη σύγχρονη δημοκρατία δυτικού τύπου, όπως αναφέρεται κατά κύριο λόγο στα συγγράμματα του Gerhard Leibholz, συνταγματολόγου και τέως συνταγματικού δικαστή της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Σύμφωνα με τον Leibholz, το σύγχρονο κράτος των κομμάτων, τόσο ως προς τη φύση του όσο και ως προς τη μορφή του, αποτελεί μια πιο ορθολογική εκδοχή της δημοψηφισματικής δημοκρατίας ή ένα υποκατάστατο της άμεσης δημοκρατίας στα σύγχρονα, μεγάλης έκτασης, κράτη (Leibholz, 1958). Με αυτό τον τρόπο, χάνει το κοινοβούλιο το χαρακτήρα του ως ένας θεσμός της αυτόνομης διαμόρφωσης πολιτικής βούλησης και αυτόνομης λήψης αποφάσεων και γίνεται τρόπος συνάντησης κομματικών εκπροσώπων, δεσμευμένων από την κατηγορική εντολή, οι οποίοι θα επικυρώσουν αποφάσεις που πάρθηκαν κάπου αλλού (σε επιτροπές ή κομματικές συνεδριάσεις) (Leibholz, 1958). Από τα παραπάνω προκύπτει, ισχυρίζεται ο Leibholz επεκτείνοντας τη θέση της προκατασκευασμένης λαϊκής και πλειοψηφικής βούλησης του Σου-

μπέτερ, ότι στο κράτος των κομμάτων η λαϊκή ή η γενική βούληση επηρεάζεται σημαντικά από τα πολιτικά κόμματα.

Κάποιες φορές καταλογίστηκε στα κόμματα ιδιαίτερα έντονη προσπάθεια πατρωνίας, με άλλα λόγια μια πολύ έντονη νοοτροπία αυτοεξυπηρέτησης και συστηματικής αναζήτησης «λείας», καθώς και κομματικοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων (Leisner, 1998: 104). Επίσης, το κράτος των κομμάτων ερμηνεύθηκε ως «εκφυλισμένη μορφή της δημοκρατίας» και ως αντιδημοκρατική άνοδος ενός σχεδόν «απολυταρχικού καισαρισμού κομματικών αρχηγών» (Schachtschneider, 1999: 214). Κυρίως η χρηματοδότηση των κομμάτων, η οποία θεωρείται πλουσιοπάροχη, καθώς και η γενναιόδωρη συνταξιοδότηση βουλευτών, πολιτικών, δημοσίων υπαλλήλων και υπουργών, είναι αγκάθι στο μάτι πολλών (von Arnim, 1992, 1994, 1998). Επιπλέον με την εγκαθίδρυση και την ανάπτυξη του κράτους των κομμάτων αναπτύσσεται ταυτόχρονα ένα καρτέλ κομματικών ελίτ, μια πραγματική «πολιτική τάξη», όπως συμπεραίνει η έρευνα των πολιτικών επιστημών. Αυτή η πολιτική τάξη όμως επιθυμεί τη διατήρηση του συστήματος για ιδιοτελείς και μόνο λόγους, και κυρίως για να διατηρήσει τα προνόμιά της και για να «αποικίσει» και περαιτέρω κοινωνικούς τομείς (von Beyme, 1993). Αντιθέτως, οι κλασικές πολιτικές ελίτ ενδιαφέρονταν κυρίως να διατηρήσουν την αυτονομία τους έναντι των συμφερόντων άλλων κοινωνικών υποσυστημάτων και να εξασφαλίσουν την ικανότητα διακυβέρνησης ολόκληρου του πολιτικού συστήματος. Επειδή η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας σε διεθνή σύγκριση συγκρατείται μεταξύ των χωρών με ιδιαίτερα αναπτυγμένο κράτος των κομμάτων (von Beyme, 1993), τα φαινόμενα τα οποία συνοδεύουν την πορεία των κομμάτων διαμέσου των κρατικών θεσμών θεωρούνται ιδιαίτερα ανησυχητικά.

Ωστόσο δεν είναι δυνατόν να ληφθούν τοις μετρητοίς όλα όσα ισχυρίζεται η θεωρία του κράτους των κομμάτων. Στη θεωρία του κράτους των κομμάτων του Leibholz, για παράδειγμα, καταλογίστηκε ότι είναι μάλλον φαινομενολογική παρά συστηματική και εμπειρική, ενώ μερικές φορές είναι κραυγαλέα και στο σύνολό της γενικά χοντροκομμένη και προπαντός της λείπει η απαιτούμενη διάκριση στη διαφοροποίηση της επιρροής των κομμάτων σε διαφορετικές χώρες, σε διαφορετικά πολιτικά πεδία και σε διαφορετικά επίπεδα της κρατικής οργάνωσης. Αν κρίνουμε ανάλογα με τη δημόσια χρηματοδότηση των κομμάτων και τη «σίτιση» των βουλευτών και των υπουργών από δημόσια κονδύλια,

τότε διαπιστώνουμε ότι τα πολιτικά κόμματα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας τα έχουν οργανώσει όλα πολύ άνετα (von Beyme, 1993· Landfried, 1994). Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται από τη διεθνή σύγκριση. Ωστόσο υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο βαθμό της κρατικής κομματικοποίησης. Η Αυστρία, για παράδειγμα, η οποία για δεκαετίες κυριαρχούνταν από μεγάλους συνασπισμούς, είναι χωρίς αμφιβολία ένα ευρέως εξελιγμένο κράτος των κομμάτων, το οποίο ενισχύεται από την πρακτική της πατρωνίας, τα παζάρια των συνασπισμών και τον υψηλό αριθμό κομματικών μελών. Το κράτος των κομμάτων της Αυστρίας ξεπερνάει κατά πολύ αυτό της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Αντιθέτως, το στοιχείο της κρατικής κομματικοποίησης στην Ελβετία είναι πολύ ασθενέστερο απ' ό,τι στην Αυστρία και τη Γερμανία, μεταξύ άλλων και λόγω της μικρής σημασίας των πολιτικών κομμάτων στην ελβετική δημοκρατία των κοινωνικών συμφωνιών και των δημοψηφισμάτων. Επίσης μπορεί να αμφισβητηθεί η θέση ότι το κράτος των κομμάτων στη Γερμανία εκτείνεται πολύ και αυτό γιατί η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία περιβάλλονται από πολυάριθμες δικλίδες ασφαλείας και αντίβαρα, και πρέπει να ληφθούν υπόψη τόσο πολλοί «παίκτες με δικαίωμα βέτο» και «συγκυβερνώντες» (όπως δικαιοδοσία του συνταγματικού δικαστηρίου, αυτόνομη κεντρική τράπεζα, θέσπιση συλλογικών συμβάσεων και έμμεση κρατική διαχείριση στην κοινωνική πολιτική), όπως συμβαίνει μόνο στην Ελβετία και τις ΗΠΑ (βλ. πίνακα 7). Αλλά και αν μόνο η πυκνότητα της συμμετοχής στα κόμματα, δηλαδή το ποσοστό των κομματικών μελών στο σύνολο του πληθυσμού, έδειχνε το βαθμό της κρατικής κομματικοποίησης, δεν θα έπρεπε να ψάξουμε το ισχυρότερο κράτος των κομμάτων στη Γερμανία αλλά στη Σουηδία, στην Αυστρία και, αν λάβουμε υπόψη μας τη συλλογική συμμετοχή σε εργατικά κόμματα, στη Μεγάλη Βρετανία. Τις δε ασθενέστερες κομματικές δομές θα έπρεπε να τις αναζητήσουμε στην Ελβετία και την Ολλανδία (von Beyme, 1984: 223 κ.ε., 247· Katz και Mair, 1992).

Η ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Ωστόσο, ακόμη πιο σημαντική από την πυκνότητα την οποία εμφανίζει η συμμετοχή στα κόμματα είναι η επιρροή που ασκούν τα κόμματα στην

κρατική δραστηριότητα. Αν υφίστανται σταθερές δομές κρατικού κομματισμού, τότε θα πρέπει να αφήνουν βαθιά τα ίχνη τους στην κυβερνητική πρακτική και στην κατανομή της κρατικής δραστηριότητας. Πάνω σε αυτό το θέμα μάς δίνει πληροφορίες η δεύτερη κατεύθυνση της θεωρίας της κομματικής δημοκρατίας: η θέση της διαφοροποίησης των κομμάτων ή η θέση της σημασίας των κομμάτων (*Parties-do-matter*). Η βασική ιδέα αυτής της θέσης αποτελεί παράγωγο της θεωρίας η οποία πρεσβεύει ότι η προσφορά καθορίζεται από τη ζήτηση, και κυρίως της ιδέας της κυριαρχίας του καταναλωτή. Όπως αυτή η θεωρία υποστηρίζει ότι η οικονομική ζήτηση καθορίζει την προσφορά και ότι την τελική κυριαρχία στα συμβαίνοντα στην αγορά την έχει ο καταναλωτής, έτσι η πρωταρχική θεωρία διαφοροποίησης των κομμάτων υποστηρίζει τη θέση ότι η εκάστοτε ζήτηση του εκλογικού σώματος (π.χ., των εκλογέων των κυβερνητικών κομμάτων) καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη δράση των κυβερνητικών κομμάτων (Hibbs, 1977, 1987a, 1987b). Ο κυρίαρχος, ή η πλειοψηφία η οποία προέρχεται από αυτόν, καθορίζει ως εκ τούτου την πολιτική της κυβέρνησης, η οποία εκλέχτηκε (αλλά μπορεί και να καταψηφιστεί) από τον κυρίαρχο ή την πλειοψηφία. Αυτή είναι η βασική ιδέα της θέσης για τη διαφοροποίηση των κομμάτων. Περαιτέρω η θέση αυτή ισχυρίζεται ότι η ζήτηση των ψηφοφόρων διαφέρει ξεκάθαρα, ανάλογα με το κοινωνικό στρώμα, την κοινωνική τάξη ή το κόμμα που ανήκουν, και ότι αντιστοίχως και η πολιτική της κυβέρνησης είναι διαφορετική, ανάλογα με την κοινωνική τάξη και την κομματική ταυτότητα των κυβερνώντων κομμάτων. Για παράδειγμα, ψηφοφόροι από κοινωνικά ασθενέστερα στρώματα υποστηρίζουν μια εντονότερη παρεμβατική αναδιανεμητική πολιτική η οποία αποβλέπει στην άπασχοληση, ενώ, αντιθέτως, πιο εύποροι ψηφοφόροι απαιτούν από την κυβέρνησή τους περισσότερο μια πολιτική ευνοϊκή προς την αγορά, καθώς και συγκράτηση κατά την άσκηση πολιτικής κατανομής ή αναδιανομής προς όφελος της μεγάλης μάζας του πληθυσμού. Επιπλέον, η θέση της διαφοροποίησης των κομμάτων στηρίζεται στην παρατήρηση ότι τα πολιτικά κόμματα διακρίνονται σαφώς μεταξύ τους, ανάλογα με την κοινωνική δομή των ψηφοφόρων και των μελών τους, καθώς και ανάλογα με τις προγραμματικές τους θέσεις, λ.χ. ανάλογα με τη θέση που καταλαμβάνουν στις κλίμακες αριστεράς/δεξιάς ή φιλελευθερισμού/συντηρητισμού (Laver και Hunt, 1992· Falter, Klein και Schumann, 1994· Klingemann κ.ά., 1994). Επιπλέον, αυτή η θέση στηρίζεται στην

άποψη ότι τα πολιτικά κόμματα δεν είναι μόνο «ψηφοθηρικά κόμματα» (Max Weber) και οργανώσεις πατρωνίας αξιωμάτων, αλλά ομάδες που επιδιώκουν εκτός των άλλων να διαμορφώσουν πολιτική (Budge και Keman, 1990). Τέλος, οι οπαδοί της θέσης αυτής είναι της άποψης ότι η πολιτική ουσιαστικά είναι μια μεγάλη αρένα, ένας χώρος αναμετρήσεων με άγνωστη έκβαση.

Διαφορές στην κομματική σύνθεση των κυβερνήσεων, ισχυρίζεται η θέση διαφοροποίησης των κομμάτων, αφήνουν κατά κανόνα έντονα τα ίχνη τους στην κυβερνητική πρακτική και τα αποτελέσματά της. Σύμφωνα με αυτή τη θέση, διαφοροποιούνται οι προγραμματικές θέσεις και η κρατική δραστηριότητα. Για παράδειγμα, η πολιτική μιας κοσμικής-συντηρητικής κυβέρνησης (όπως μιας κυβέρνησης του βρετανικού Συντηρητικού Κόμματος) διαφοροποιείται από αυτή μιας αριστερής κυβέρνησης, ως προς το εξής: η μία επιδιώκει περισσότερη αγορά, ενώ η άλλη περισσότερη κρατική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως αν αυτό τελικά ωφελεί την παραδοσιακή κοινωνική πολιτική ή τη φορολογία για κοινωνικές παροχές. Αυτή είναι η κατεύθυνση της σοσιαλδημοκρατίας, η οποία στοχεύει στο «νέο κέντρο», του τύπου του Εργατικού Κόμματος υπό τον Τόνυ Μπлайρ.

Η θέση διαφοροποίησης των κομμάτων εμφανίζεται σε δύο παραλλαγές. Η μία στηρίζεται στην υπόθεση ότι τα κυβερνώντα κόμματα μετατρέπουν άμεσα τις προτιμήσεις των οπαδών τους σε κυβερνητική πολιτική και με αυτό τον τρόπο εξασφαλίζουν την επανεκλογή τους και ταυτόχρονα τη διατήρηση της εξουσίας. Αυτή η εκδοχή της υπό συζήτηση άποψης αναπτύχθηκε στα αγγλοαμερικανικά δικομματικά συστήματα, κυρίως από τους Douglas Hibbs (1977) και Edward Tufte (1978). Αργότερα η θέση αυτή ενισχύθηκε κυρίως από τον Hibbs (1994): τόσο οι προτιμήσεις των ψηφοφόρων όσο και η πολιτική των κυβερνητικών κομμάτων επηρεάζονται από προσδοκίες και διαδικασίες μάθησης, ενώ επιδεικνύουν προσαρμοστικότητα σε μεταβαλλόμενες συνθήκες, συμπεριλαμβανομένης και της υπό διεθνοποίηση οικονομίας (Garrett, 1998).

Η δεύτερη εκδοχή της θέσης διαφοροποίησης των κομμάτων ασχολείται αφενός και κυρίως με τη σχέση κυβερνητικής πολιτικής και προτιμήσεων των εκλογέων, και αφετέρου με τη σχέση κοινοβουλευτικών και εξωκοινοβουλευτικών «πηγών εξουσίας» (Esping-Andersen, 1990). Σύμφωνα με αυτήν, η κυβερνητική πρακτική των κομμάτων Α και Β

φέρνει αισθητά διαφορετικά πολιτικά αποτελέσματα, μόνο στην περίπτωση που τα Α και Β ως κυβερνητικά κόμματα ενεργούν υπό τις ακόλουθες συνθήκες: 1) ένα ιδεολογικά και οργανωτικά ενοποιημένο στρατόπεδο των κυβερνητικών κομμάτων· 2) ένα συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των κοινωνικών στρατοπέδων των κομμάτων κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, ο οποίος είναι ευνοϊκός προς τους κατέχοντες την εξουσία· και 3) ένα ουσιαστικό προβάδισμα του κυβερνώντος κόμματος στο κοινοβούλιο έναντι της αντιπολίτευσης και επομένως σημαντική ελευθερία διαμόρφωσης πολιτικών στις βασικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κρατική δραστηριότητα.

Πίνακας 10: Δομές δημοκρατίας κράτους των κομμάτων σε 23 χώρες: συμμετοχή στην κυβέρνηση συντηρητικών, φιλελεύθερων, κεντρώων και αριστερών κομμάτων, την περίοδο 1950-1998

Χώρα	Κοσμικά- συντηρητικά κόμματα	Φιλελεύθερα κόμματα	Χριστιανο- δημοκρατικά και κοσμικά- κεντρώα κόμματα	Σοσιαλ- δημοκρατικά κόμματα	Λοιπά
Αυστραλία	67,5	0	0	32,5	0
Αυστρία	0	1,5	36,3	56,9	5,3
Βέλγιο	0	16,3	51,8	29,6	2,3
Γαλλία	29,0	18,8	13,6	16,5	22,1
Δανία	14,4	26,3	3,7	53,5	2,1
Ελβετία	14,3	31,8	30,0	23,9	0
Ελλάδα	44,5	10,4	0	26,5	18,6
ΗΠΑ	57,1	0	42,9	0	0
Ιαπωνία	97,2	0	0	2,0	0,8
Ιρλανδία	65,8	0	20,7	11,2	2,3
Ισλανδία	7,9	39,9	28,6	22,6	1,0
Ισπανία	4,4	0	11,6	25,1	58,9
Ιταλία	0	7,5	64,2	21,0	7,3
Καναδάς	32,1	0	67,9	0	0
Λουξεμβούργο	0	20,4	49,2	30,4	0
Μ. Βρετανία	70,8	0	0	29,2	0
Νέα Ζηλανδία	74,0	0	0	25,1	0,9
Νορβηγία	12,8	3,5	10,9	72,8	0
ΟΔΓ	0	18,1	55,6	22,7	3,6
Ολλανδία	0	21,2	56,2	20,6	2,0

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πορτογαλία	0,3	23,8	2,3	10,7	62,9
Σουηδία	4,1	7,1	10,3	75,9	2,6
Φινλανδία	9,9	11,9	33,3	29,8	15,1
Μέση τιμή	26,4	11,2	25,6	27,8	9,0

Παρατηρήσεις: Οι αριθμοί είναι ποσοστά θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο για τη χρονική περίοδο από 1.1.1950 έως 31.12.1998 σε ημερήσια βάση. Τα δεδομένα σχετικά με τις νέες δημοκρατίες Ελλάδα (από το 1974), Πορτογαλία (από το 1976) και Ισπανία (από το 1977) υπολογίστηκαν για το συνολικό χρονικό διάστημα και λήφθηκε αντίστοιχα υπόψη η κληρονομιά του αυταρχικού κράτους στις χώρες αυτές (βλ. στήλη «Λοιπά»).

Στήλη 1: Όνομα χώρας.

Στήλη 2: Ποσοστό θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο κοσμικών-συντηρητικών κομμάτων (π.χ., του βρετανικού Συντηρητικού Κόμματος).

Στήλη 3: Ποσοστό θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο φιλελεύθερων κομμάτων (κομμάτων στην παράδοση του δυτικοευρωπαϊκού πολιτικού και οικονομικού φιλελευθερισμού). Η κατηγοριοποίηση βασίζεται κυρίως στον Kirchner (1988, Παράρτημα: 497-503). Το φιλελεύθερο κόμμα του Καναδά, που είναι μέλος της φιλελεύθερης διεθνούς, κατατάχθηκε ως κεντρώο κόμμα, με βάση τον Klaus von Beyme (1985) και τους Hunt/Laver (1992, Παράρτημα Β).

Στήλη 4: Ποσοστό θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο χριστιανοδημοκρατικών ή κοσμικών κεντρώων κομμάτων (κομμάτων-μελών της ομοσπονδίας χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, καθώς και γενικότερα κόμματα μετριοπαθούς κοινωνικής πολιτικής που κατέχουν μια θέση αριστερά από τα κοσμικά-συντηρητικά ή συντηρητικά-νεοφιλελεύθερα κόμματα) (Veen, 1983 κ.ε.: Hanley, 1994).

Στήλη 5: Ποσοστό θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων (τυποποιημένα ως κόμματα με συμμετοχή στη σοσιαλιστική διεθνή).

Στήλη 6: Λοιπά: Ποσοστό θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο όλων των υπόλοιπων κομματικών οικογενειών (κομμουνιστικά, οικολογικά, σοσιαλιστικά, τοπικά κόμματα, υπουργοί χωρίς κομματικό χρωματισμό και λοιπές ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των ετών μη δημοκρατικού συντάγματος).

Πηγή: Αρχείο «Κομματική σύνθεση των αναγνωρισμένων δημοκρατιών από το 1945 έως το 1998», ερευνητικό πρόγραμμα «Κρατική δραστηριότητα», ηγεσία: Manfred G. Schmidt (Βρέμη 1999).

Η θέση διαφοροποίησης των κομμάτων μπορεί να τυποποιηθεί με ακρίβεια και με αυτό τον τρόπο να ερευνηθεί επακριβώς. Η κομματική σύνθεση των κυβερνήσεων δημοκρατικών κρατών, για παράδειγμα, μετριέται εν τω μεταξύ συνήθως με τη βοήθεια ποσοστών ψήφων, εδρών και κυρίως θέσεων στο υπουργικό συμβούλιο κομμάτων διαφορετικής προέλευσης. Παράδειγμα γι' αυτό αποτελεί ο πίνακας 10 που μας ενημερώνει για τη μακροπρόθεσμη κυβερνητική συμμετοχή κοσμικών-

συντηρητικών, φιλελεύθερων, κεντρώων και αριστερών κομμάτων σε 23 δημοκρατίες το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Ο πίνακας αυτός αποδεικνύει μεγάλες διαφορές μεταξύ των δημοκρατιών: κατά κύριο λόγο, από κοσμικά-συντηρητικά κόμματα κυβερνήθηκαν κυρίως τα καθαρά αγγλόφωνα κράτη και η Ιαπωνία. Φιλελεύθερα κόμματα συγκυβέρνησαν σε σημαντική έκταση κυρίως στην Ελβετία, στην Ισλανδία, στις χώρες της Μπενελούξ, στη Δανία, στη Γαλλία και τη Γερμανία, αλλά σε καμία περίπτωση δεν κυριάρχησαν. Αντιθέτως, τα κεντρώα κόμματα κυριάρχησαν στους κυβερνητικούς μηχανισμούς της Ιταλίας, της Γερμανίας, των χωρών της Μπενελούξ και του Καναδά. Κυρίως σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις είχαν μια σειρά από μικρά ευρωπαϊκά κράτη, με πρωτοπόρες τη Σουηδία και τη Νορβηγία, ακολουθούμενες από τη Δανία και την Αυστρία. Σε καμία μεγάλη χώρα πάντως δεν κατάφεραν τα αριστερά κόμματα να αναδειχθούν σε κυρίαρχη ή ηγεμονική κυβερνητική εξουσία.

ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: ΜΟΡΦΕΣ «ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ»

Ποιες πολιτικές συνέπειες έχει η συμμετοχή διαφορετικών κομμάτων στην κυβέρνηση; Η θέση διαφοροποίησης των κομμάτων πρεσβεύει πως διαφορές στην κομματική σύνθεση των κυβερνήσεων, λ.χ. η ισχυρή συμμετοχή συντηρητικών ή αριστερών κομμάτων, επηρεάζει σημαντικά την επιλογή των εργαλείων άσκησης πολιτικής και ως εκ τούτου διαμορφώνει το περιεχόμενο της κυβερνητικής πρακτικής και τα αποτελέσματά της, αν και τα τελευταία μπορούν να εκτιμηθούν με τη μελέτη των κρατικών δαπανών, της νομοθετικής δραστηριότητας και της κατανομής του εισοδήματος. Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, δεν πρέπει να αναμένεται καμιά υπερβολική σχέση μεταξύ της κυβερνητικής σύνθεσης και των παραγόντων κρατικής δραστηριότητας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών, η θέση διαφοροποίησης των κομμάτων είναι εν τω μεταξύ πολύ πειστικότερη από την αντίθετή της. Για πολύ καιρό αποτελούσε μόδα η άποψη ότι η επίδραση των πολιτικών στην κρατική δραστηριότητα είναι μικρή, καθώς και το επιχείρημα πως η πολιτική δεν παίζει και μεγάλο ρόλο. Εν τω μεταξύ ισχύει το αντίθετο (Gallagher κ.ά., 1995: 356). Αυτά που ισχυρίζονται ο Gal-

lagher κ.ά. σχετικά με την επιρροή της πολιτικής στην κρατική δραστηριότητα, ισχύουν κυρίως για την επίδραση των κομμάτων στην κυβερνητική πολιτική. Ένα παράδειγμα: η δραστηριότητα των κυβερνήσεων αμέσως μετά τις εκλογές αντικατοπτρίζει συνήθως σχετικά πιστά τις προθέσεις που ανακοινώθηκαν από τις προεκλογικές εξέδρες πριν από τις εκλογές για την εθνική αντιπροσωπεία. Αυτό είναι το κύριο συμπέρασμα συγκριτικών μελετών όσον αφορά τη σχέση κεντρικής κρατικής κυβερνητικής πολιτικής και προεκλογικών προγραμματικών θέσεων (Klingemann κ.ά., 1994). Λιγότερο στενοί είναι οι συσχετισμοί μεταξύ της κυβερνητικής πολιτικής των κομμάτων και των θέσεών τους, οι οποίες είναι καταγεγραμμένες στα καταστατικά και τα κομματικά τους προγράμματα. Ωστόσο η κρατική δραστηριότητα αντικατοπτρίζει σε πολλά πεδία της πολιτικής τις διαφορές των προγραμματικών θέσεων και των ψηφοφόρων και των οπαδών κυβερνώντων και αντιπολιτευόμενων κομμάτων. Μερικές φορές μάλιστα αποκαλύπτονται πολύ μεγάλες διαφορές, όπως, π.χ., όσον αφορά την αντιμετώπιση του διλήμματος μεταξύ οικονομικής ισότητας και οικονομικής αποδοτικότητας: τα αριστερά κόμματα εκτιμούν την ισότητα φανερά περισσότερο απ' ό,τι τα συντηρητικά κόμματα, και τα τελευταία δίνουν προτεραιότητα στην οικονομική αποδοτικότητα έναντι της ισότητας (Wagschal, 1998).

Όμως η κύρια διαφορά μεταξύ αριστερών και συντηρητικών κυβερνητικών κομμάτων δεν διατρέχει όλα τα πεδία της κυβερνητικής πολιτικής. Οι σχέσεις κράτους και οικονομίας, και η μεταβολή αυτών επηρεάζονται από τη διαφορά μεταξύ κοσμικών-συντηρητικών κομμάτων από τη μια, και αριστερών και κεντρών, κυρίως σοσιαλδημοκρατικών και χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων από την άλλη. Το κύριο συμπέρασμα είναι ότι οι σοσιαλδημοκρατικές και χριστιανοδημοκρατικές κυβερνήσεις στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα έδρασαν συνολικά πολύ πιο παρεμβατικά απ' ό,τι συντηρητικά κόμματα του τύπου του βρετανικού Συντηρητικού Κόμματος, και καθιέρωσαν μια πολιτική πολύ πιο έντονα κρατικοκεντρική απ' ό,τι το ελβετικό κόμμα Φράιζιν και το φιλελεύθερο δημοκρατικό κόμμα της Ιαπωνίας. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, τη μεταβολή των σχέσεων κράτους και αγοράς, η οποία δηλώνει την αύξηση του κρατικού ποσοστού. Το ποσοστό των δημοσίων δαπανών ως ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος πολλαπλασιασμένο επί 100, παρουσίασε ανοδική τάση σε όλες τις δυτικές χώρες. Ιδιαίτερα αυξήθηκε ανάμεσα στο 1960 και τα μέσα της δεκαετίας του

1990, ενώ τα επόμενα χρόνια στις περισσότερες χώρες παρέμεινε σταθερό ή μειώθηκε ελαφρώς. Την πιο έντονη ανάπτυξη μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 παρουσίασε το κρατικό ποσοστό στη Δανία και τη Σουηδία (όπου μεταξύ 1960 και 1995 αυξήθηκε από 24,8 σε 61,1% και από 36,2 σε 67,2% αντίστοιχα), καθώς και στην Ελλάδα και τη Φινλανδία (+35 και +33 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα), ακολουθούμενες από την Πορτογαλία (+29 μονάδες) και την Ολλανδία (+27 μονάδες). Τη μικρότερη αύξηση παρουσίασε το κρατικό ποσοστό στις ΗΠΑ (+9), στην Ισλανδία (+11) και τη Μεγάλη Βρετανία (+13 ποσοστιαίες μονάδες). Εξάλλου, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας με μια αύξηση 17 ποσοστιαίων μονάδων την ίδια χρονική περίοδο βρίσκεται κάτω από τον μέσο όρο αύξησης μεταξύ των χωρών της OECD (+21 μονάδες). Το ποσοστό των κρατικών δαπανών φτάνει στο ζενίθ του στις βόρειες χώρες (στη Σουηδία, το 1993 με 72,6% σημείωσε ρεκόρ σε περιόδους ειρήνης) και στις χώρες της Μπενελούξ (62,4% το 1987 στην Ολλανδία). Σχετικά μικρό είναι κατά παράδοση το ποσοστό στις ΗΠΑ (1995: 35,8%), στην Ιαπωνία (36,4%), στην Αυστραλία (37,8%) και σύμφωνα με προσωρινά και ενδεχομένως πολύ υποτιμημένα στοιχεία στην Ελβετία (36,7%). Το αντίστοιχο γερμανικό ποσοστό βρίσκεται το 1995 στη μέση τιμή του αντίστοιχου των δημοκρατικών βιομηχανικών χωρών (49,0%) (OECD, 1997b).

Το επίπεδο και η εξέλιξη του ποσοστού των δημοσίων δαπανών εξαρτώνται από πολιτικές και θεσμικές συγκυρίες και πολιτικούς συσχετισμούς δυνάμεων. Συγκριτικές αναλύσεις δείχνουν καθαρά ότι μεταξύ των πολυάριθμων παραγόντων που αυξάνουν ή περιορίζουν το ποσοστό των δημοσίων δαπανών στη δημοκρατία, η κομματική σύνθεση των κυβερνήσεων παίζει ένα σημαντικό ρόλο (για τα ακόλουθα: Schmidt, 1996a, 1998). Έτσι το ποσοστό των δημοσίων δαπανών στις δυτικές χώρες μεταξύ 1960 και 1995 ήταν τόσο αυξημένο όσο συμμετείχαν αριστερά κόμματα στην κυβέρνηση, πράγμα που αποδεικνύεται τόσο με οριζόντια διεθνή σύγκριση όσο και με κατακόρυφη ιστορική εξέταση μεμονωμένων χωρών, καθώς και με συνδυασμένες οριζόντιες και κατακόρυφες αναλύσεις. Ωστόσο το ποσοστό των δημοσίων δαπανών αυξήθηκε με σημαντικά γρήγορο ρυθμό και με κυβερνήσεις κεντρώων κομμάτων, κυρίως χριστιανοδημοκρατικών, όπως δείχνει το παράδειγμα των χωρών της Μπενελούξ και της Ιταλίας. Ακόμη και τα φιλελεύθερα κόμματα, τα οποία κατά κανόνα έπαιζαν το ρόλο του ασθενέστερου

μέλους του συνασπισμού, δίπλα σε ένα κεντρώο ή αριστερό κόμμα κοινωνικής πολιτικής, συνέβαλαν σε μια κυβερνητική πολιτική η οποία οδηγούσε σε σημαντική αύξηση του ποσοστού των δημοσίων δαπανών. Αντιθέτως, με αργό ρυθμό αυξήθηκε η κρατική οικονομική παρουσία (μερικές φορές μάλιστα μειώθηκε και αισθητά), μόνο εκεί όπου κατείχαν την κυβέρνηση συντηρητικά κόμματα, προσανατολισμένα προς την αγορά, όπως το Συντηρητικό Κόμμα της Μεγάλης Βρετανίας από το τέλος της δεκαετίας του 1970 και μερικές χριστιανοδημοκρατικές κυβερνήσεις τη δεκαετία του 1980, όπως και στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Επιπλέον λόγω του αυξημένου ποσοστού των ηλικιωμένων, οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν, δηλαδή των πολιτών με ηλικία τουλάχιστον 65 ετών στο σύνολο του πληθυσμού. Το μέγεθος και η αύξηση του ποσοστού αυτού οδήγησαν σε μια περαιτέρω αύξηση κυρίως των συντάξεων αλλά και του συστήματος υγείας και περίθαλψης. Αντιθέτως, ανασταλτικά στην επέκταση των δημοσίων δαπανών έδρασαν, εκτός από τις κυβερνήσεις συντηρητικών κομμάτων τύπου Συντηρητικού Κόμματος ή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος των ΗΠΑ, πολιτικοί και θεσμικοί περιορισμοί της εκτελεστικής εξουσίας του κεντρικού κράτους, όπως η ομοσπονδιακή διάρθρωση και μια αυτόνομη κεντρική τράπεζα.

Το μεγαλύτερο μέρος της επέκτασης των κρατικών δαπανών – περίπου τα δύο τρίτα – χρησιμοποιήθηκε για κοινωνικούς σκοπούς. Αυτό ισχύει εξάλλου για κυβερνήσεις διαφορετικού κομματικού προσανατολισμού, και κυρίως για σοσιαλδημοκρατικές και χριστιανοδημοκρατικές κυβερνήσεις. Και τα δύο κόμματα, ως κόμματα κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, επέλεξαν, το καθένα με διαφορετική κομματική αιτιολόγηση και με διαφορετικά σημεία βαρύτητας, μια δυναμική κοινωνική πολιτική, δηλαδή ένα αναπτυγμένο κοινωνικό κράτος. Αυτό δείχνει τόσο η οριζόντια, διεθνής όσο και η κατακόρυφη σύγκριση, λ.χ. στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Και εδώ αποδείχθηκαν τόσο το σοσιαλδημοκρατικό όσο και το χριστιανοδημοκρατικό κόμμα κατά κύριο λόγο ως κόμματα υποστήριξης του κοινωνικού κράτους (van Kersbergen, 1995· Schmidt, 1998a).

Ανεξάρτητα από το παρόμοιο πολιτικό προφίλ της πολιτικής δαπανών κεντρώων και αριστερών κυβερνήσεων, σημαντικές διαφορές χαρακτηρίζουν την κοινωνική πολιτική των διαφόρων κυβερνητικών κομμάτων (Schmidt, 1998a· Esping-Andersen, 1999· Kitschelt κ.ά., 1999).

Στην Ευρώπη, όλα τα αριστερά κόμματα τα οποία κυβερνούσαν μόνα τους, έτειναν στην ανάπτυξη και την εξάπλωση ενός κράτους πρόνοιας, του τύπου της καθολικής προστασίας των πολιτών και επένδυαν με μεγαλύτερη τόλμη απ' οπουδήποτε αλλού, στην απασχόληση στον δημόσιο τομέα, όπως κυρίως στη Σουηδία και στη Νορβηγία. Έτσι προέκυψε ένας νέος καπιταλισμός, δηλαδή η οικονομία της αγοράς, η οποία ρυθμίζεται από το κράτος πρόνοιας. Αντιθέτως, συντηρητικά κυβερνητικά κόμματα ή κόμματα τα οποία υποστήριζαν τον οικονομικό φιλελευθερισμό ήταν φειδωλά με την κοινωνική πολιτική, κατά κανόνα επίσης και με την απασχόληση στον κρατικό τομέα, κυρίως στις ΗΠΑ, στην Αυστραλία, στην Ελβετία και την Ιαπωνία. Επίσης υποστήριζαν την οικονομία της αγοράς εντονότερα απ' ό,τι άλλες κυβερνήσεις (Esping-Andersen, 1990) και έδιναν μεγάλη σημασία στο να διαμορφώσουν τις εργασιακές σχέσεις φιλελεύθερα και να μην τις μετατρέψουν σε προστατευτικό τείχος των συνδικάτων. Ο τύπος οικονομίας της αγοράς που δημιουργείται με αυτό τον τρόπο είναι ο καπιταλισμός ο οποίος κατευθύνεται κατά κύριο λόγο από την αγορά, με ένα ισχυρό κράτος, διάτρητη κοινωνική εξασφάλιση και μεγαλύτερη ελαστικότητα όσον αφορά τις σχέσεις εργασίας. Όπου κυριαρχούσαν κεντρικά κόμματα ή όπου αυτά ανταγωνίζονταν τα σοσιαλδημοκρατικά, όπως στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, στις χώρες της Μπενελούξ και την Αυστρία, εγκαθιδρύθηκε ένα κεντρικό κοινωνικό κράτος με έντονη δομή κοινωνικής ασφάλισης. Το κεντρικό κοινωνικό κράτος αποτελεί δομικό στοιχείο της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και γι' αυτό είναι χαρακτηριστικό της «μέσης οδού» ανάμεσα στον καπιταλισμό των βόρειων χωρών, ο οποίος κατευθύνεται από το κράτος πρόνοιας, και εκείνον που κατευθύνεται από την οικονομία της αγοράς (Schmidt, 1999). Ταυτόχρονα, αυτό το κοινωνικό κράτος ενισχύει το ισχυρό τείχος που προστατεύει τα συνδικάτα και τους κοινωνικούς φορείς από τα τραντάγματα των ταλαντεύσεων της αγοράς. Δίνει μάλιστα στα συνδικάτα και τους κοινωνικούς φορείς τη δυνατότητα να μετακυλίνουν προς τα έξω το κόστος των δικών τους ενεργειών, και μάλιστα το κοινωνικό κράτος να φέρει το κόστος μιας πολιτικής υψηλών μισθών, π.χ. με ανεργία οφειλόμενη στις υψηλές αμοιβές και την επιδίωξη πρόωρης συνταξιοδότησης. Η αχίλλειος πτέρνα αυτής της «μέσης οδού» είναι η απασχόληση. Στο πλαίσιο της εφαρμογής της, οι ανασταλτικές επιδράσεις στην αγορά εργασίας ενός

δαπανηρού κοινωνικού κράτους, το οποίο χρηματοδοτείται κυρίως από εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών, αντισταθμίζονται πολύ αργά και διστακτικά, κυρίως με εκκένωση της αγοράς εργασίας με τη βοήθεια του κοινωνικού κράτους, δηλαδή με χαμηλότερα όρια συνταξιοδότησης και γενναιόδωρες ρυθμίσεις σε περίπτωση ανικανότητας εργασίας (Rosenow και Naschold, 1994), και όχι με τη δημιουργία επιπρόσθετων θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα, όπως, για παράδειγμα, εφαρμόζεται από καιρό στη Σουηδία. Αυτός είναι ένας λόγος που στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας το ποσοστό εργαζομένων, τόσο υπό κυβέρνηση CDU όσο και SPD, παραμένει απλώς σε ένα μέσο επίπεδο, ενώ το ποσοστό ανεργίας, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, σε ένα υψηλότερο επίπεδο.

Απ' όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι οι προθέσεις της «κοινωνικής δημοκρατίας» στις δυτικές χώρες πραγματοποιήθηκαν σε εντελώς διαφορετικό βαθμό. Με κριτήριο το βαθμό «κοινωνικής δημοκρατίας», οι κομματικές δημοκρατίες μπορούν να χωριστούν σε τέσσερις ομάδες:

1. Σχετικά αδύναμη έχει παραμείνει η «κοινωνική δημοκρατία» κυρίως στις αγγλόφωνες χώρες. Οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία είναι τα χαρακτηριστικά παραδείγματα. Αλλά σε αυτή την κατηγορία ανήκουν και η Ιαπωνία, η Πορτογαλία και η Ισπανία.

2. Μετριοπαθείς διαστάσεις έχει η «κοινωνική δημοκρατία» στην Ιρλανδία, στον Καναδά, στην Ελλάδα και την Ισλανδία.

3. Σημαντικές διαστάσεις, αντιθέτως, κατέχει στη Γαλλία, στην Ιταλία και την Ελβετία.

4. Και στις χώρες με ευρεία ανάπτυξη της «κοινωνικής δημοκρατίας» (με την έννοια μιας ισχυρής κοινωνικής προστασίας, κορπορατικής ενσωμάτωσης των συνδικάτων και ενός συμπαγούς κοινωνικού και νομικού προστατευτικού τείχους γύρω από τους εργαζομένους και τις οργανώσεις τους) ανήκουν οι βορειοευρωπαϊκές χώρες, οι χώρες της Μπενελούξ, η Αυστρία και –η μοναδική μεγάλη σε έκταση χώρα– η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (πίνακας 11).

Πίνακας 11: Κατάταξη μεγέθους της «κοινωνικής δημοκρατίας» σε διεθνή προοπτική

Χώρα	Ποσοστό κοινωνικών παροχών 1995	Συντεχνιακή ενσωμάτωση των συνδικάτων	Ισχύς του νομικού προ- στατευτικού τείχους γύρω από τους εργα- ζομένους και τα συνδικάτα	Μέγεθος της «κοινο- νικής δημο- κρατίας»
Αυστραλία	15,73	όχι	6	σχετικά μικρό
Αυστρία	27,11	ναι	12	πολύ μεγάλο
Βέλγιο	28,78	ναι	13	πολύ μεγάλο
Γαλλία	30,07	όχι	17	μεγάλο
Δανία	32,85	ναι	8	πολύ μεγάλο
Ελβετία	25,22	ναι	7	μεγάλο
Ελλάδα	16,79	όχι	20	μεσαίο
ΗΠΑ	16,26	όχι	1	σχετικά μικρό
Ιαπωνία	14,06	όχι	11	σχετικά μικρό
Ιρλανδία	19,40	ναι	5	μεσαίο
Ισλανδία	19,87	ναι	-	μεσαίο
Ισπανία	21,49	ναι	18	σχετικά μικρό
Ιταλία	23,71	ναι	19	μεγάλο
Καναδάς	18,24	όχι	4	μεσαίο
Λουξεμβούργο	25,24	ναι	-	πολύ μεγάλο
Μ. Βρετανία	22,79	όχι	2	σχετικά μικρό
Νέα Ζηλανδία	18,80	όχι	3	σχετικά μικρό
Νορβηγία	28,48	ναι	15	πολύ μεγάλο
Πορτογαλία	18,64	όχι	21	σχετικά μικρό
ΟΔΓ	29,61	ναι	16	πολύ μεγάλο
Ολλανδία	27,99	ναι	10	πολύ μεγάλο
Σουηδία	33,38	ναι	14	πολύ μεγάλο
Φινλανδία	32,12	ναι	9	πολύ μεγάλο
Μέση τιμή, συχνότερη τιμή	23,77	ναι	11	πολύ μεγάλο

Παρατηρήσεις: Στήλη 1: Όνομα χώρας. Στήλη 2: OECD (1999b). Στήλη 3: Νεοσυντεχνιακό σύστημα στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 με βάση τον Höpner (1997): ναι = σχετικά ισχυρό ή ισχυρό, όχι = σχετικά ασθενές ή ασθενές. Στήλη 4: Ιεραρχική θέση της ισχύος νομικής προστασίας της εργασίας (σταθμισμένος μέσος όρος της προστασίας κανονικών συνθηκών εργασίας, προστασίας ευκαιριακής εργασίας και προστασίας από συλλογικές απολύσεις). Υψηλές τιμές = πολύ ισχυρή προστασία, χαμηλές τιμές = ασθενής προστασία. Βάση: IECD (1999b: 66), πίνακας 2.5. Στήλη 5: Συνοπτική κατάταξη με βάση τις στήλες 2-4.

Αυτή η ομαδοποίηση των χωρών έχει ολοφάνερη σχέση με τη μακροπρόθεσμη κομματική χροιά των κεντρικών κυβερνήσεων. Το αναπτυγμένο κοινωνικό κράτος και η έντονη ενίσχυση των συνδικάτων με βάση την κοινωνική και εργασιακή νομοθεσία αποτελούν χαρακτηριστικά των χωρών που είχαν κατά κύριο λόγο σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις και, σε περιορισμένο βαθμό, των χωρών οι οποίες, κατά κύριο λόγο, κυβερνώνται από χριστιανοδημοκρατικά κόμματα. Ασθενέστερο κοινωνικό κράτος και χαλαρή νομική οχύρωση των οργανώσεων των εργαζομένων χαρακτηρίζουν πρωτίστως εκείνες τις χώρες, όπου επί μακρόν ασκούσαν την κυβερνητική εξουσία κοσμικά-συντηρητικά κόμματα, ενώ τα αριστερά κόμματα κυβερνούσαν σπάνια.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως οι δημοκρατικές δομές δεν καθορίζονται από το σύνταγμα, αλλά είναι μεταβλητές. Επηρεάζονται από πολλά μεγέθη, καθώς και από την πολιτική κατανομή της εξουσίας και, κυρίως, από την κομματική σύνθεση των κυβερνήσεων και την επίδρασή της στην κυβερνητική πρακτική. Επομένως, η θέση διαφοροποίησης των κομμάτων, δηλαδή η άποψη ότι τα κόμματα στην κυβέρνηση και στην αντιπολίτευση παίζουν ρόλο στην πολιτική δράση, αποδεικνύεται ως πολύτιμο εργαλείο που εξυπηρετεί την ακριβέστερη έρευνα της δημοκρατικής πρακτικής και των διαφόρων τύπων δημοκρατίας.